

Dissertatio de theologia M. T. Ciceronis

Autor(en): **Zimmermann, Jacob**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Museum Helveticum ad juvandas literas in publicos usus apertum**

Band (Jahr): - **(1746)**

Heft 3

PDF erstellt am: **11.08.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-394583>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

DISSERTATIO

De

Theologia M. T. Ciceronis.

Auctore

JACOBO ZIMMERMANNO. *

§. I.

QUAMVIS certum sit, *Eruditionem, Eloquentiam,* aliarumque utilium rerum Scientiam, ab omnibus, qui vera rerum norunt pretia æstimari; æque certum tamen est, multum splendoris his virtutibus decedere, si *probitas, verique ac recti studium,* iis non accedant: Cum enim illi, qui alios Eruditione superant, identidem clamitent, incredibilem esse Eruditionis vim ad promovenda Societatis commoda, atque ad perficiendam in universum mentem humanam; simul tamen res suas ita instituant, ut facile pateat, eos tempori inservire, Probitatem, Religionem, & Veritatis promovendæ studium, aut prorsus negligere, aut cum demum lacertos suos

* Inter recentiores Vitæ factorumque Ciceronis Scriptores memorandi doctissimi Viri *Middlethonus & Morabinus.* Utrum vero data opera in Theologiam Excellentissimi hujus Viri inquisiverint, dicere non possum, cum scripta hæc videre nedum evolvere hætenus non licuerit. In compendio quæ ad vitam fataque Ciceronis pertinent enarravit Celeb. & amicissimus Brukerus *Hist. Crit. philosoph. Tom. II.*

suos movere, quando id e re sua esse putant; non solum ipsa Eruditio in illorum animis qui verum, a falso distinguere haud possunt, & exiguo veritatis virtutisque amore tacti sunt, vilescit: Sed & sibi persuadent firmiter, quo quis sit doctior, acutior, sapientior, eo minus Religioni eum, & virtutibus deditum esse. Fateor illam conclusionem iniquam esse, & ineptam: Sunt enim varii, & multiplices animorum recessus: Veritas & error; Religio & superstitio; Eruditio & insipientia, miris modis in animis hominum temperatae, atque commixtae sunt: interim multi vix sibi persuadere possunt, serio & ex animi sententia Viros illos Eruditos de conscientia & Religione loqui. Ita novimus in *Gallia*, ex gr. magnum esse numerum Virorum *perspicacissimorum*, atque *doctissimorum*, qui ad miraculum usque & stuporem in variis disciplinis & artibus sunt exercitati diversosque errores raro ingenii acumine detexerunt, & refutarunt: Iidem tamen, cum de Religione agitur, silent, ineptas ridiculas, Deoque contumeliosas opiniones aut defendunt, aut ita saltem loquuntur, agunt, ac vivunt, ac si eas adprobarent; nullam, aut exiguam molestiam devorare volunt, quoties impetu aliquo ad ineptias & superstitiones, quas longa dies confirmavit, profligandas opus esset: unde mirum non est, *Eruditionem* a multis tanti non aestimari, quanti oporteret.

II. Si nobis vitam, mores & res gestas veterum Eruditorum in memoriam revocemus, inter multos alios exemplo esse potest *Nobilissimus ille Reipublicae Romanae Consul M. T. CICERO*. Vir hic de Republica, optimarumque Literarum stu-

diis præclare meritis, in cælum extulit laudibus Eruditionem, Eloquentiam, Philosophiæ studium; erat quinetiam eo ingenio præditus, ut superstitionis causas & fæditatem facile detegere, melioraque suadere potuisset: Quod, cum ex aliis Scriptis, tum Ejus libris cum maxime Philosophicis constat. Idem tamen Excellentissimus Vir aliter plane in *Villa* sua cum amicis, aliter *Romæ* locutus est. Receptas opiniones de Numinis cultu stultas licet & ineptas tolerandas putabat; neque ingenio suo, quo valebat, nec Eloquentiæ item & Eruditionis adparatu, ad funditus subuertendam Superstitionem usus est. Certe si tantum laboris & studii impendisset, ad Religionem puram, castamque, quatenus illa rectæ Rationis principiis addisci potest, introducendam & promovendam; quantum contulit ad Reipublicæ salutem conservandam; apud posteros omnes, eosque sapientissimos optimosque majorem non solum sibi famam acquisivisset; sed & suæ conscientiæ atque sapientiæ convenientius egisset, defuit igitur Nobilissimo, & Excellentissimo Viro studium verum rectumque custodiendi, veritatemque superatis omnibus obstaculis defendendi. Interim negare nolim, *Ciceronis* ingenii indolem ita fuisse comparatam, ut ad hoc vitium, quod in eo aliisque notamus, naturali quadam propensione inclinaverit. Notum est & experientia confirmatum, mentem pro varietate temperamentorum ad quasdam actiones peragendas vel proclivior, vel ineptior esse. Inde fieri solet, ut quidam ad voluptates, alii ad gloriæ studium, superbiamque propendeant. In aliis mira est & felix aliquando sanguinis & humorum contemperatio; credide-
rim

rim insuper, mentes interna naturæ constitutione diversissimis, ante omnem meditationem & institutionem, proprietatibus esse ornatas; adeo ut in aliis *vis judicandi* in aliis *imaginandi* &c. melius, vel infirmius se se exerat. Quod si jam quis attente Scripta Ciceronis evolvat, deprehendet, quantum temperamentum in animum ejus valuerit, quæque ejus fuerit ratio, nimirum *Cholerico-Sanguineum*, ut artis Doctores loqui solent, eum fuisse patet (a): hocque manifestum esse videtur, non solum ex Scriptis, sed universa vivendi ratione (b): Ab una parte in eo elucebat *acre*

Bb 3

inge-

(a) In eandem sententiam propendit Clarissimus noster Brukerus Hist. Crit. philos. Tom. II. p. 43.

(b) Cum his conveniunt, quæ habet Clariss. elegantiorum Literarum apud Gættingenses nunc Professor J. M. GESSNERUS in Vita Ciceronis, quam Chrestomathix Ciceronianæ olim præfigendam curaverat §. 94. Sollen wir auch von dem Character und Haupt-Affect des Ciceronis etwas gedencken, so glaube ich, man thut nicht Unrecht, wenn man sagt, daß seine Ehrbegierde, so fern sie durch eine natürliche Furchtsamkeit modificiert, und gleichsam regieret worden, die Quelle seiner meisten Handlungen gewesen. Et §. 96. adjicit: Es war also die Ehrbegierde, welche damahl zu Rom fast eben so viel als das Wort Tugend bedeutete, wie das Hauptgewicht an einem Uhrwerk, die treibende Ursache aller Verrichtungen Ciceronis: Seine natürliche Furchtsamkeit aber verursachte bey ihm, was in einem Uhrwerke die sogenannte Unruhe, welche dem Gewicht einiger massen widerstehet, und das ganze Werk dadurch in Ordnung erhält: Dieses kan man in allen Theilen seines Lebens, sonderlich aber seiner Secte in der Philosophie, an seiner Aufführung in puncto Religionis, bey der Catilinærischen Conspiration, bey seinem Exilio, in den bürgerlichen Kriegen, und endlich an dem letzten Actu seines Lebens wahrnehmen.

*Ingenium, Eruditionis & laudis summa Cupido, ja-
 stantia, studium inclarescendi; ab altera Imaginatio-
 nis maxima vis, dicendi peritia, metus & tristitiæ
 perpetua mixtura, animus ad sales, & jocos aptissimus
 atque intentissimus. Eo ingenio fuit præditus, ut
 errores passim circa Religionem grassantes, non
 solum videre, sed & sensim sensimque ex ani-
 mis hominum evellere potuisset, ni metus,
 amorque otii Literarii, obstitisset. Amore divi-
 næ illius Scientiæ, quam Philosophiam vocant, tactus
 erat; at periculum adire ob illam, aut obstantia
 impedimenta propellere, quod innumeri ex Chri-
 sti disciplina faciebant, forti animo noluit. Hæc
 autem animi adfectio mature satis se se in eo exe-
 ruit, ab ineunte ætate singulari desiderio Literis
 vacavit, adeo, ut omnes boni spem conciperent,
 eum talem fore, qualem cognitum judicarunt:
 multis in locis ipsemet ætatis juvenilis studia &
 exercitationes enarrat. Usus est puer græcis Doc-
 toribus, quod ipse in epistola ad M. Titinnium,
 referente Suetonio, de Cl. Rhetoribus exponit, &c.
 ita scribens: Equidem Memoria teneo, pueris nobis, la-
 tine docere cœpisse L. Plotium quendam: ad quem cum
 fieret concursus, quod studiosissimus quisque apud eum
 exerceretur, dolebam mihi idem non licere. Contine-
 bar autem doctissimorum hominum auctoritate, qui
 existimabant, græcis exercitationibus ali melius ingenia
 posse. Annus decimus sextus terminus est pueritiæ Ci-
 ceronis, in qua, ut Plutarchus scribit (verba sunt Fa-
 bricii, qui accuratissime Illustris Consulis vitam
 scripsit) cum eas artes, quibus ætas puerilis ad
 humanitatem informari solet, disceret, ingenium ejus
 ita eluxit, tantumque nominis & gloriæ inter pueros ha-
 buit, ut eorum Parentes visendi Ciceronis cognoscen-
 de quo*

daque celebratæ celeritatis in discendo gratia ad ludum
venirent, pueri quoque honoris gratia Ciceronem medium
deducebant, de quo honore Plutarchus in præceptis ci-
vilibus, & Ovidius Lib. V. fastorum

Et medius Juvenum, non indignantibus ipsis

Ibat, & interior, si comes unus erat.

Laudat etiam Plutarchus indolem Ciceronis ac plane
ipsam ejus naturæ fuisse ait, qualem Plato Lib. V. de
Republica in Philosopho & homine docili requirit: ubi
Socrates ita concludit, ἔκ ἐν ἡγή τον φιλοσοφον σοφιας
φισομεν ἐπιθυμηθην εἶναι, ἔ της μιας της δ'ε, ἀλλα
πασης. Puer Cicero cum Poësi inprimis delectaretur,
Pontium Glaucum Tetrametris composuit, quem sua
etiam ætate extitisse Plutarchus refert. hactenus
Fabricius. Quemadmodum autem singularis inge-
nii bonitas ex miro discendi ardore eluxit abun-
dantissime; ita hoc cum maxime ostendit in eo,
quod a teneris Philosophiæ amore ardentissimo te-
neretur. Vulgares animæ in tricis hærent, & mi-
nütis præceptionibus delectantur; nec facile ani-
mum ad divinæ illius Scientiæ, Philosophiam pu-
to, amorem adjungunt: Præclara ingenia non-
nisi rerum excellentissimarum & optimarum con-
templatione animum pascunt. Inter disciplinas au-
tem omnes facile primas tenet Philosophia, eam
mature adamavit Cicero. Pluribus in locis de se
hoc fatetur ipsemet. Ita Lib. II. de Offic. Sect. I.
pag. m. 59. Nihil agere autem cum animus non posset,
in his studiis ab initio versatus ætatis, existimavi ho-
nestissime molestias posse deponi, si me ad Philosophiam
retulisset, cui cum multum adolescens discendi causa tem-
poris tribuisset, posteaquam honoribus inservire cæpi,
meque totum Reipublicæ tradidi, tantum erat Philo-
sophiæ loci, quantum superfuerat amicorum & Reipu-
blicæ

blicæ temporibus. Et paucis interjectis: Quid est enim per Deos optabilius Sapiencia? quid præstantius? quid homini melius? quid homine dignius? Hanc igitur qui expetunt, Philosophi nominantur: nec quidquam aliud est Philosophia, si interpretari velis, quam studium Sapienciæ. Sapiencia autem est (ut a veteribus Philosophis definitum est) rerum divinarum & humanarum, Cassarumque, quibus hæ vel continentur scientia, cujus studium qui vituperat, haud sane intelligo, quidnam sit quod laudandum putet. De Senect. fere ab initio. Mihi quidem ita jucunda hujus libri confectio fuit, ut non modo omnes absterferit senectutis molestias, sed effecerit mollem etiam & jucundam senectutem: nunquam igitur satis laudari digne poterit Philosophia, cui qui pareat, omne tempus ætatis sine molestia possit degere. Quæst. Tusc. Lib. V. Sect. 5ta. Sed & hujus culpæ & ceterorum vitiorum, peccatorumque nostrorum omnis a Philosophia petenda correctio est, cujus in sinum cum a primis temporibus ætatis nostra voluntas studiumque nos contulissent, his gravissimis casibus in eundem portum, ex quo eramus egressi, magna jactati tempestate confugimus. O vitæ Philosophia Dux, O Virtutis indagatrix, expultrixque vitiorum, quid non modo nos, sed omnino vita hominum sine te esse potuisset? Tu urbeis peperisti; Tu dissipatos homines in societatem vitæ convocasti; Tu eos inter se primum domiciliis, dein conjugiiis, tum Literarum & vocum communione junxisti: Tu inventrix Legum; Tu Magistra morum & disciplinæ fuisti; ad Te confugimus: a Te opem petimus; Tibi nos ut antea magna ex parte, sic nunc penitus totosque tradimus. Taceo alia loca idem abunde testantia. Hinc etiam factum, ut omnium tum temporis florentium Sectarum Professores audiret: Nimirum ex Stoico-

Stoicorum familia, *Possidonium* & *Diodotum*; ex *Epicuri* disciplina *Phædrum* & *Zenonem*; ex *Academicis*, *Philonem* & *Antiochum*; ex *Peripateticis* tandem *Cratippum* & *M. Pisonem*. Horum omnium opiniones atque sententias in libris suis philosophicis eleganter ac perspicue tradidit, adeo ut dubitari non possit, eum maximam vitæ partem Philosophiæ consecrassè. Patet simul inde, quid ad doctissimi *Schotti* quæstionem, quam C. IX in *Cicerone* a calumniis vindicato, proposuit, An nimirum Philosophus *Cicero* censendus? respondendum sit. Nimirum irascitur Vir doctissimus illis, qui hanc gloriam summo Viro detrudere conantur. Mea autem opinione omnis lis ex *definitione Philosophi* pendet. Si eo nomine intelligamus Virum excellenti ingenio præditum, in præstantissimorum Philosophorum Scriptis versatum, & in plerisque rectius ceteris Eruditis ratiocinantem, negari non potest *Ciceronem* Philosophum fuisse. Si vero Philosophi nomine intelligamus hominem, qui sola ratiocinatione adjutus ex proprio ingenio, ex certis, immotisque principiis, universum aliquod Veritatum Systema condit, atque servata ubique evidentia, singulas partes seu corollaria ex principiis suis deducit, tum negamus *Ciceronem* hoc nomine dignum esse. Major in eo erat imaginatricis, uti vocant, facultatis, quam vero judicii vis: Hinc in discussione quæstionum philosophicarum non solum de styli elegantia ostendenda quam maxime sollicitus est; sed & in examine sententiarum, plerumque ignarus quo se verteret, hæsitabat. Adde quod ex Orationibus cum imprimis pateat, eum sæpissime æstum imaginationis secutum, neque dicta sua ad

accuratas Logicæ leges attemperasse. Quo major autem est facultatis imaginatricis vis, eo minus acutum esse solet iudicium, nolo mihi credi qui Philosophus non sum; sed Viro, quem inter Philosophos referunt omnes, nimirum J. Lokio in *Tentamine de Intellectu hum.* Lib. II. cap. XI ita dicenti: *Plus (inquit) la Faculté du Jugement est grossiere, ou mal employée à marquer la distinction d'une chose d'avec une autre, plus nos notions sont confuses & plus notre raison s'égare. Si la vivacité de l'Esprit consiste à rapeller promptement & à point nommé les idées qui sont dans la Memoire; c'est à se les représenter nettement, & à pouvoir les distinguer exactement l'une de l'autre, lors qu'il y a de la difference entre elles, quelque petite qu'elle soit, que consiste pour la plus grand part cette justesse, & cette netteté de Jugement, en quoi l'on voit qu'un Homme excelle au dessus d'un autre. Et par là on pourroit peut être rendre raison de ce, qu'on observe communement, que les personnes, qui ont le plus d'esprit, & la memoire la plus prompte, n'ont pas toujours le jugement le plus net, & le plus profond. Car au lieu, que ce, qu'on appelle Esprit, consiste pour l'ordinaire à assembler des idées, & à joindre promptement & avec une agreable variété, celles, en qui on peut observer quelque ressemblance, ou quelque rapport, pour en faire des belles peintures, qui divertissent & frappent agreablement l'Imagination: Le Jugement consiste au contraire a distinguer soigneusement une idée d'avec une autre; si l'on y peut trouver la moindre difference, afin d'eviter, qu'une similitude ou quelque affinité, ne nous donne le change en nous faisant prendre une chose pour l'autre. Il faut pour cela faire autre chose, que chercher une Metaphore, & une allusion, en quoi consistent pour l'ordinaire ces belles & agré-*

agréables pensées, qui frappent si vivement l'imagination, & qui plaisent si fort à tout le monde, parce que leur beauté paroît d'abord, & qu'il n'est pas nécessaire d'une grande application d'Esprit, pour examiner, ce qu'il y a de vrai, ou de raisonnable. L'Esprit est satisfait de la beauté de la peinture, & de la vivacité de l'imagination, sans songer à regarder plus avant. Et c'est en effet choquer en quelque maniere ces sortes des pensées spirituelles, que de les examiner par les regles severes de la verité, & du bon raisonnement, d'où il paroît, que l'esprit consiste en quelque chose, qui n'est pas tout a fait d'accord avec la verité, & la raison.

Hactenus *Loki*us. Quando autem dicimus eo sensu, quo vocabulum sumimus, *Ciceronem Philosophum* non esse; nihil quicquam honori, & gloriæ ipsius detrahimus: Præterquam enim, quod paucissimis contingat, ad id fastigium Sapientiæ pervenire; cogitandum est, quibus temporibus vixerit *Cicero*, quibusve curis fuerit districtus, & negotiis. Sed audiamus tamen, exercitii gratia, rationes, quibus *Schottus* probare voluit *Ciceronem* inter *Philosophos* referendum: „ Qui (inquit) *Ciceronem* *Philosophorum* numero eximunt, „ næ illi præposteris sunt, atque iniqui ingeniorum *Censores*: cum primus ille *Romanorum*, „ ut passim gloriatur, *Philosophiam Græcorum* „ propriam latina civitate donaverit, ad posterosque transmiserit. *Lactantius* adhæc *Firminus* „ (quo *Christianorum* ad *Ciceronem* propius „ accessit nemo) *Tullium* modo *Perfectum*, modo *Summum*, modo *Romanæ Philosophiæ* „ principem honoris gratia appellare non dubitat. *Quid* *M. Fabius*, *B. Augustinus Hippo-* „ *nensium* *Episcopus*, *Parentumque* *memoria* *Rodolphus*

„ *dolphus Agricola* decus Frisiæ, nonne sua ex ejus
 „ fontibus hauserunt? *Augustinus* profecto lecto
 „ ejus *Hortensio*, qui liber de laudibus erat Phi-
 „ losophiæ, adeo admirari se solitum scribit,
 „ nihil ut hic requireret amplius præter Jesu
 „ Christi nomen. Hujus etiam libri lectione ad
 „ Christianæ, hoc est veræ, Philosophiæ contem-
 „ plationem incensum se fuisse ingenue confite-
 „ tur. Lib. III confess. cap. IV., „ Sane hæc ipsa
 Apologia ostendit, *Schottum* ignorasse, quis veri
 nominis Philosophus sit dicendus: quis enim, nisi
 Philosophiæ imperitus *Ciceronem* Philosophum
 fuisse concluderit, quod primus Scripta Græcorum
 Latinitate donavit? Num igitur quilibet
Criticus, qui Græcum aliquem Scriptorem Phi-
 losophicas præceptiones tradentem in linguam la-
 tinam convertit Philosophus est? concedamus
Schotto, Eum non interpretatum tantum veteres
 Philosophos græce scribentes, sed & ex iis Philo-
 sophiam suam didicisse: quid tandem hoc pro-
 babit aliud, quam *Ciceronem* opiniones veterum
 Philosophorum calluisse? At *Lactantius*, & *Augusti-
 nus* eum vocant *Principem Philosophorum*: Vocave-
 rint ita; quæritur utrum talis fuerit; & si fuit in-
 ter *Romanos* sententiarum ab antiquis Philosophis
 propugnatarum callentior, ergone veri nominis
 Philosophus fuit? *Lactantii* ingenium certe *Cicero-
 nis* simillimum fuit, neuter tamen inter Philoso-
 phos nomen obtinebit. Sed laudavit in *Hortensio*
 supra modum Philosophiam *Cicero*. At quid in-
 de? stupidus & ratione captus sit, qui non lau-
 det Philosophiam; neque tamen propterea, quis
 quis hoc agit Philosophus est. Nihil invenit ipse
Cicero, sed græcorum vestigiis insistens, Roma-
 nis

nis Philosophiam græcorum commendavit. Per-
 git *Schottus* : „ Quoniam vero Philosophia in
 „ tres est distributa partes, in Naturæ obscuri-
 „ tatem, in differendi subtilitatem, in vitam at-
 „ que mores, ut ait in *Lucullo*, singulas prope-
 „ modum partes *Tullius* pertractavit. In dia-
 „ lecticis quidem *Topica* conscripsit, quibus fa-
 „ cit studiose, ut sequatur aureum dicendi flu-
 „ men, *Aristotelem*, quo modo in eodem *Lu-*
 „ cullo nominat. *Physicam* forsan non plene
 „ pertractasse demus, nisi quod *Deorum natu-*
 „ ram tribus sit libris complexus, ac de divina-
 „ tione rerum futurarum cum *Q. Tullio* fratre
 „ duobus libris differuerit accurate. Verum
 „ enimvero principem eam Philosophiæ par-
 „ tem, quæ est de vita & moribus nemo *Ro-*
 „ manorum, cum a *Cicerone* discesseris, copiosius
 „ tradidit aut disertius. Clamant, quæ in ma-
 „ nibus sunt, quæque *Oratoriis* se adæquarunt,
 „ Philosophiæ Volumina: In his de expetendis,
 „ fugiendisque rebus libris duobus differuit; de
 „ Republica item & optimo Civitatis statu *Pla-*
 „ tonis exemplo libris sex, etsi magnam partem
 „ temporum iniquitate perierunt; de legibus quo-
 „ que egit libris tribus, conformatis ad exem-
 „ plum duodecim tabularum ejusdem Philosophi
 „ *Platonis*. Sed testem ipsum domesticum audia-
 „ mus. Sic enim *Tusc. V. Socrates* primus Phi-
 „ losophiam devocavit e cælo, & in urbibus
 „ collocavit, & in domos etiam introduxit, &
 „ coëgit de vita & moribus, rebusque bonis
 „ quærere: Cujus multiplex ratio disputandi,
 „ rerumque varietas, & ingenii magnitudo, *Pla-*
 „ tonis memoria & Literis consecrata, plura genera
 „ efficit

„ efficit dissentientium Philosophorum. E qui-
 „ bus nos id potissimum consecrati sumus, quo
 „ *Socratem* usum arbitramur; ut nostram ipsi sen-
 „ tentiam tegeremus, & in omni disciplina, quid
 „ esset verisimillimum, quæreremus. „ Sequa-
 mur eam Philosophiam dividendi, quam attulit
Schottus, rationem, Quod ad Dialecticam spe-
 ctat, certum est, *Ciceronem* ejus artis fuisse peri-
 tum; at non dicam, pleraque veterum cogitata
 de Dialectica potius artem multa in utramque
 partem loquendi & differendi, quam verum in-
 veniendi fuisse; nemo Philosophum statim appel-
 labit, qui Systema Dialecticæ aut Logicæ con-
 scripsit, præsertim tale, quale ab *Aristotele* con-
 sectum est. Certe vel brevissimum compendium
 artis cogitandi v. gr. *Illustris Wolfii*, pluris æsti-
 mandum, quam veterum omnium Dialecticorum
 labores. Unicus libellus D. *Lami* de arte loquendi,
 præferendus omnibus Veterum Scriptis de arte
 Rhethorica. In *Physica* eum nihil præstitisse fate-
 tur ipse *Schottus*, neque ea, quæ de Deo, & Divi-
 natione scripsit, ad Physicam spectant. At sit ita:
 nun perspicuis tandem argumentis Dei existen-
 tiam probavit & contra dissentientes vindicavit?
 num Systema aliquod Theologiæ Naturalis apto
 ordine inter se connexum contexuit? minime.
 Sed varias aliorum sententias narrat, mox hos,
 mox illos Philosophos certantes inducit, neque
 tamen ita, ut quid sibi velit ipse aut quid pro-
 bet, perspicuum sit. Confer cum libris illis
Clarkii Theologiæ Nat. principia demonstrata, & sen-
 ties, quam male inter se cohæreant *Ciceronis* co-
 gitata de Numine. Neque magno sane ingenio
 opus fuit, ad mendacissimas nugas de arte divi-
 natri-

natrice refutandas : ipsemet *Augur* fuit , & pulcherrime vanitatem *histrionicæ artis* novit : magis Philosophum se præstitisset , si omnem illam superstitionem inter suos grassantem funditus voluisset eradicare. Verum est , plus præstitit in libris , quæ *Ethicam* spectant , in quibus sparsim *Juris Nat.* præcipua capita tangit. At unde hæc petita erant ? Nimirum ex *Xenophonte* , *Platone* , *Aristotele* , *Stoicis*. Illi ipsi tamen , qui probe callent , quid ad hanc disciplinam rite tractandam requiratur , non solum (c) *ordinem* in libello de *Officiis* desiderant ; sed & probe vident , multa capita scitu necessaria omissa fuisse , neque quæ adsunt ,
inter

(c) Secus sentire videtur Clariss. J. A. ERNESTI in Defensione veterum Philosophorum adversus eos , qui Methodum mathematicam ab iis vel ignoratam vel male neglectam esse contendunt. Pagina enim VI de Ciceronis Libro de Officiis hunc in modum disserit. „ *Quantum ego assequi potui , mathematicæ rationis hanc vim faciunt , ut a bonis Definitionibus , aliisque enunciatis veris , & sine argumento concedendis profecta Oratio per legitimos Syllogismos , si quidem pluribus opus sit , sive ex formula positos , sive ad formulam facile redigendos , decurrat , donec insistat in eo , quod quærebatur. - - - Ciceronem vero , quomodo possumus hujus præcepti immemorem dicere , cujus vel unum de OFFICIIS Librum primum ejus rationis illustrissimum exemplar habemus : in quo ille primum Officii Definitione & Distributione proposita , Deinde constitutis Principiis verissimis , ex Hominis natura haustis , singula officia ita persequitur , ut quæcunque ille tradit , si tanquam carne resecta , velis ossa aperire , facile ad Syllogismorum legitimorum formulam revocare possis ?* „ In quo tamen Judicio Vir Clarissimus nimium causæ suæ inservire videtur.

inter se & , cum suis principiis rite connexa esse. *Eruditissimus Barbeyracius in præfat. ad Jus N. Puffendorffii* ita judicat de *Officiis Ciceronis* : Cet excellent Ouvrage , que tout le monde connoit , est sans contredit le meilleur traité de Morale que nous avons de toute l'antiquité ; le plus regulier , le plus methodique , & celui , qui approche le plus d'un système plein & exact. Je dis qui l'approche le plus ; car on se tromperoit fort de croire , qu'il renferme une Morale complete , qui descende dans le plus grand detail , & où tout soit traité dans le meilleur ordre du monde. Il y manque bien des choses , qui doivent entrer dans le plan de cette Science , & la pluspart de matieres , qui y sont traitées fort superficiellement. Quisquis Philosophiæ Moralis gustum habet , facile assentietur *doctissimo Viro*. Quod si ob hoc Compendium inter Philosophos erit referendus Cicero , maximum habebimus Philosophorum numerum. (d)

III. Quanquam autem ea , quæ hucusque attulimus , ita sint comparata , ut satis probent , quid de *Ingenio philosophico Ciceronis* sentiendum sit , nemo tamen negaverit , quin laudis amore ductus , animum omni diligentia ad *Philosophiam exercendam* adjunxerit. Aliud Exemplum , quo *Temperamenti choleric* hominem eum fuisse patet , constat ex *insatiabili illa laudis & gloriæ cupiditate*. Certe (e) epistola illa ad *Luccejum* data , si alia
ad

(d) Vide quid de hoc argumento meditatus sit , *Eruditissimus* , mihi que faventissimus Vir , CH. A. HEUMANUS *Act. Philosoph.* Vol. II. part 9. pag. 441. sqq.

(e) Equidem *Clarissimus* Vir J. M. GESSNERUS in *Vita Ciceronis* §. 94. 95. hanc vanæ Jactantiæ culpam a *Tullio* amoliri fatagit , quum in hanc rem ita disserit :

ad manus non essent, æternum vitii illius, quo laborabat, monumentum esset. Extat illa Epist. ad divers. Lib. V. Epist. XII: Excerptemus quædam ex ea ad nostrum institutum facientia. Incipit autem ita: *Coram me tecum eadem hæc agere sæpe conantem deterruit pudor quidam pæne subrusticus: quæ nunc exponam absens audacius: Epistola enim non erubescit: Ardeo cupiditate incredibili, neque ut ego arbitror reprehendenda, nomen ut nostrum Scriptis illustretur, & celebretur tuis. Quod etsi mihi sæpe ostendis te esse facturum, tamen ignoscas velim huic festinationi meæ. Genus enim Scriptorum tuorum, etsi erat sem-*
per

Mit der Ehrbegierde ist die Sache ohnedem richtig, indem er sie nicht zu dissimulieren begehret, sondern dieses wohl an hundert Orten für das rechte Principium actionum viri boni & civilis angiebet. Nur ist dieses hierbey zu gedencken, daß man wohl Ciceroni zu viel thut, wenn man ihn für einen Prahler und Großsprecher ausgiebt, weil er so oft seines Consulats und der von ihm unterdrückten Conspiration gedencfet, und Luceium in einer noch vorhandenen Epistel bittet, er solle seine Thaten mit einigem Lobe seiner Person beschreiben; ja gar selbst von seinem Consulat griechisch und latinisch geschriben. Es kommt dieses wohl her von der gar zu geringen Idée, die man sich von einem Römischen Consul macht, wozu der Gebrauch des deutschen Worts Bürgermeister bey uns gar vieles contribuirt: denn sonst würde man in Zusammenhaltung dessen, was heut zu Tage solche Prinzen thun, die noch lange nicht sind, was Cicero gewesen, leicht erkennen, daß man entweder diese einer noch viel grösseren Großsprecheren beschuldigen, welches sich wohl niemand untersehen wird; oder Ciceronem von aller unanständigen Ruhmräthigkeit, loßsprechen müßte. Et in nota imæ margini adjecta hæc adjungit: Wer dies

per a me vehementer expectatum, tamen vicit opinionem meam, meque ita vel cepit, vel incendit, ut cuperem quam celerrime res nostras monumentis commendari tuis. Non enim me solum commemoratio posteritatis ad spem quandam immortalitatis rapit; sed etiam illa cupiditas, ut vel auctoritate testimonii tui, vel iudicio benevolentiae, vel suavitate ingenii vivi perfruamur. - - Neque tamen ignoro, quam impudenter faciam, qui primum tibi tantum oneris imponam (potest enim mihi denegare occupatio tua) deinde etiam, ut ornes me postulem. Quid si illa tibi non tantopere videntur ornanda? Sed tamen qui semel verecundiae fineis pertransierit, eum bene & naviter oportet esse impudentem. Itaque te plane etiam atque etiam rogo, ut & ornes ea vehementius etiam, quam fortasse sentis, & in eo leges historiae negligas, gratiamque illam, de qua

sen Brief (an Luceium) Ciceroni verübelt, muß viel mehr denenjenigen Prinzen es verübeln, die um gewisse Pensionen sich ordentliche Historiographos bestellen. At hisce recte opposueris illud Horatianum:

Nil agit exemplum litem quod lite resolvit.

Vel an forte personae dignitas omnem intempestivae jactantiae maculam & vanitatem abstergit? Et quidni fas esset dicere, eos, qui mercede conducuntur, ut Principis alicujus res gestas conscribant, plerumque similes esse iis, qui conducti in funere dicunt faciuntque prope plura dolentibus. Quanto rectius ille quem Persius Sat. I. inducit.

*Non ego, quum scribo, si forte quid aptius exit,
Quando haec rara avis est, si quid tamen aptius exit,
Laudari metuam: neque enim mihi cornea fibra est.
Sed recti FINEMque EXTREMUMque esse recusato
Euge! tuum & belle! Nam belle hoc excute totum,
Quid non intus habet?*

qua suavissime quodam in proemio scripsisti, a qua te affici non magis potuisse demonstras, quam Herculem Xenophontium illum a voluptate: ea si me tibi vehementius commendabit ne aspernere, amorique nostro plusculum etiam, quam concedit veritas, largiare. Quod si te adducemus ut hoc suscipias, erit ut mihi persuadeo materies digna facultate & copia tua. - - Quod si a te non impetro, hoc est, si qua te res impedierit, (neque enim fas esse arbitror quidquam me rogantem abs te non impetrare) cogar fortasse facere quod nonnulli sæpe reprehendunt; Scribam ipse de me, multorum tamen exemplo & clarorum Virorum. Sed quod te non fugit, hæc sunt in hoc genere vitia, & ut verecundius de se scribant necesse est, si quid est laudandum, & prætereant, si quid forte reprehendendum est. In Orationibus etiam Catiliniis modum in jactantia tenere haud potuit. Tertia in Catilinam habita ita incipit: Rempublicam Quirites vitamque omnium vestrum, bona, fortunas, Conjuges, Liberosque vestros, atque hoc domicilium clarissimi Imperii, fortunatissimam pulcherrimamque urbem, hodierno die Deorum immortalium summo ergo vos amore, laboribusque, consiliis, periculisque meis ex flamma atque ferro ac pæne ex faucibus fati ereptam, & vobis conservatam ac restitutam videtis. Et si non minus vobis jucundi, atque illustres sunt ii dies, quibus conservamur, quam quibus nascimur, quod Salutis certa lætitia est, nascendi incerta conditio: & quod sine sensu nascimur, cum voluptate conservamur: profecto quoniam illum, qui hanc urbem condidit, Romulum ad Deos immortales benevolentia fama que sustulimus; esse apud vos posterosque vestros in honore debet is, qui eandem hanc urbem conditam amplificatamque servavit. Nam totius urbis templis, delubris, tectis omnibus,

subjectos prope jam igneis circumdatosque restinximus; iidemque gladios in Rempublicam descriptos retudimus, mucronesque eorum a jugulis vestris rejecimus. Non negamus Ciceronem orta fæda illa Catilinæ et Sociorum conjuratione boni Civis & strenui Consulis officia adimplesse: At hæc toties, totiesque non erant in Senatu repetenda, sed aliorum potius gratulationibus permittenda (f). Paradoxo IV. in Clodium jure quidem invehitur; at ita, ut laudes suas pleno guttore ebuccinet. Ac vide (inquit) quam ista tui latrocinii tela contemserim. Jactam & immissam a te nefariam in me injuriam semper duxi: pervenisse ad me, nunquam putavi: nisi forte cum parietes disturbabas, aut cum tectis sceleratas faces inferebas, meorum aliquid ruere, aut deflagrare arbitrare. Nihil neque meum est, neque cujusquam quod auferri, quod eripi, quod amitti potest. Si mihi eripuisses divinam animi mei constantiam, meas curas, vigilias, consilia, quibus Respublica, te invitissimo, stat; si hujus æterni beneficii immortalẽ memoriam delevisse, multo etiam magis, si illam mentem, unde hæc consilia emanarunt, mihi eripuisses, tum ego accepisse me confiterer injuriam. Neque diffitetur ipse Cicero se hoc vitio laborare Lib. IX Epist. ad divers: ad Dolabellam generum, Sum (inquit) avidior, quam satis est, gloriæ: & paucis interjectis: Fisi contentus eram tua gloria, satisque ex ea magnam lætitiã

(f) Non potuit non molesta esse Romanis & invidiam Ciceroni concitare frequentior & intempestiva hæc meritorum suorum in Remp. laudatio: Etenim, ut Soffia ille Terentianus humani ingenii indolem scite expressit,

- - - - - *Isthæc commemoratio*
Quasi exprobratio est immemori Benefici.

titiam voluptatemque capiebam, tamen non possum non confiteri, cumulari me maximo gaudio, quod vulgi hominum opinio socium me adscribat tuis laudibus. Attico ita scribit Lib. I. Epist. 10. Laudis avidissimi semper fuimus, & præter cæteros φιλέλληνες & sumus & habemur, statimque me ambitio quædam ad honorum studium, te autem minime reprehendenda ratio ad honestum otium duxit. Ipsemet sensit hanc laudis cupiditatem aliorum obtreçtationibus obnoxiam esse; hinc in Oratione pro domo sua ita ait: Quoniam, inquit, hoc reprehendis, quod solere me dicas de me ipso gloriosius prædicare, quis unquam audit, cum ego de me (g) nisi coactus ac necessario dicerem?

Cc 3

cerem?

(g) Pari ferme ratione Ciceronis defensionem suscepit elegantissimus Scriptor Gallus Abbas de SAINT-REAL Operum Tom. III. Part. II. in Notis ad Epistolas Ciceronis ad Atticum passim, imprimis vero ad Libr. I. Epist. XIV. pag. 485. seqq. ubi inter alia hunc in modum differit: „ Le reproche qu'on lui fait le plus communément, c'est celui de s'être trop vanté; & dans le vrai, à n'en juger que par ses Actions publiques, comme ceux qui le blâment en jugent, il seroit difficile de n'être pas de leur avis. Mais s'il y a des cas, comme il y en a sans doute, où un homme d'Etat peut avoir de bonnes raisons de se donner des airs de vanité en public; avant que de prononcer contre Ciceron, sur ceux qu'il s'est donné dans ses Oraisons, il faut examiner s'il n'étoit point dans ce cas-là. Or il est évident par ces Lettres, qu'il y étoit, si jamais homme y fut; & que si son penchant le portoit à se vanter, jamais passion ne se satisfit avec tant de raison, que la sienne. „ Quod dein pluribus confirmat, tandemque ita concludit: „ Il étoit donc nécessaire qu'il parlat de lui même aussi magnifiquement qu'il faisoit quelquefois. Tout ce qu'on peut dire, est qu'il fai-

cerem? Nam si cum mihi furta, largitiones, libidines, objiciuntur, ego respondere soleo, meis consiliis, periculis, laboribus, Patriam esse conservatam, non tam sum existimandus de gestis rebus gloriari, quam de objectis non confiteri. Sed quis non videt eloquentissimum Consulem rethoricari? Probandum esset se objectorum Criminum reum non esse, non vero ad alia recte facta provocandum. Taxat hanc ambitionem in Cicerone ipse Schottus; Sed excusare nititur dicendo: *Quæ cum ita sint, efficitur, quod jam disputatum est, puerorum, Opificum, Poëtarum, militarium, ac denique Philosophorum hoc gloriæ studium cum Cicerone commune fuisse, excusationemque quandam habere, ut gentium vitia. At æternæ sunt, Schotte, virtutis & vitiorum leges, neque in uno excusari, in altero reprehendi possunt. Hinc recte mea opinione Plutarchus in vita magni hujus Viri, dixit: Fuit ejus Auctoritas in Civitate summa: verum invidiam conflavit sibi nullo quidem ille flagitio; Sed quod se ipse laudaret, & celebraret assidue, offendit multos: Ubique enim, sive in senatu, sive in concione, sive in judiciis, habuit in ore Catilinam, & Consulatum: Libros denique & Scripta laudibus implevit suis, jucundissimamque suam, & venustissimam dictionem odiosam reddidit & ingrattam auditoribus, hoc enim quasi morbo aliquo, semper comitante, improbitate.*

IV. Sed

„ soit autant par vanité, que par raison : mais il est
 „ difficile d'avoir cette pensée, si l'on considère de quelle
 „ manière il rapporte dans cette Lettre (ad Attic. L. I.
 „ Epist. 14.) un Discours qu'il avoit fait à sa louange.
 &c. &c. Conf. eundem p. 559. 605. 606.

IV. Sed pergamus ad alia, quæ naturam indolemque ingenii *Ciceronis* nobis possunt manifestam facere. Quibus hæc temperamenti inest ratio, ii ut plurimum *vivida imaginandi dicendique* vi instructi sunt, præterea in variis vitæ casibus *varii, tristitiæque* cumprimis, & *meticulositati*, dediti. Et ad primum quidem quod attinet, nemo ignorat, *Ciceronem* Eloquentiæ laude cunctos ætatis suæ superasse, neque quenquam ita dicendo valuisse ut eum *elegantia* sermonis, & dicendi peritia æquaret. Cum autem Eloquentia, vel in *ipso dicendi genere & stylo*; vel in *ipsa natura rerum*, quæ proferuntur consistat; dubium non est, quin si dicendi genus, stylumque ejus consideres, hanc Eloquentiæ laudem *Ciceroni* erepturus nemo sit; Quod autem ad *res ipsas*, seu latentem sub verbis sensum spectat, nullus dubito asserere multoties nostrum a genuina Eloquentiæ norma recessisse (h) *veri nominis Eloquentia* iisdem nititur legibus, quibus *ars ratiocinandi*: qui recte de argumento aliquo loqui

Cc 4 vult,

(h) Aliam sibi veræ Eloquentiæ formam proposuit Cicero, quæ quanquam a Sapiencia non esset sejuncta, multo tamen latius pateret, & artificio uteretur ad persuadendum ea, quæ alias Sapiencia frustra præciperet ac inculcaret: Hinc de oratore Lib. I. c. 12. Maximam, inquit, Oratoris vim existere in hominum mentibus vel ad iram, aut ad odium, aut dolorem incitandis; vel ab hisce iisdem permotionibus ad lenitatem misericordiamque revocandis. „ Equidem si res tantum nobis esset cum hominibus errori obnoxiiis aut officiorum ignaris, nullis vero affectibus in transversum actis; omnino sufficeret res ordine dicere, clare exponere ac probare, ut persuaderentur; neque ita Eloquentia a Sapiencia vel tantillum differret: Sed fere alloquimur homines, qui præter

vult, eum prius oportet recte de eodem ratio-
 cinari. Ad recte autem cogitandum requiritur,
 ut quis perspicuam rei, de qua agitur, notionem
 animo habeat impressam, adeoque statum, ut
 vocant, quæstionis rite intelligat; ut quicquid
 probat, ex certis immotisque, quantum natura
 rei patitur, repetat principiis; ut omnia, quæ
 ad quæstionem resolvendam vel probandam ni-
 hil conferunt, refecet &c. Orator nullum alium
 scopum habere debet, quam hunc potissimum,
 ut nimirum probet, quod probandum esse, & aliis
 persuadendum, in se suscepit. Efficiendum igitur,
 ut verbis utatur adeo perspicuis & ab omni
 æquivocatione remotis, ut Auditores non possint
 non intelligere statum quæstionis; argumenta eum

in

errores adeo obnoxii sunt affectibus, ut persuaderi non
 possint, nisi ea afferas, quæ non ad docendum tantum,
 sed etiam ad commovendum faciunt. Est itaque Orato-
 ris Sapientiam reddere amabilem, atque efficere, ut ho-
 mines qui affectibus ducuntur, ejus pulcritudinem per-
 sentiscant, mirentur, ament; quorsum spectant omnia
 Rhetorum artificia: Ut adeo recte CANZIUS pronun-
 tiaverit, Oratoriam nihil esse aliud quam Sapientiam or-
 nate loquentem. Egregius extat in hanc rem locus in
 Dialogo de causis corruptæ Eloquentiæ: „ Is est ora-
 „ tor, qui de omni quæstione (non tantum vere & per-
 „ spicue, sed) pulcre & ornate & ad persuadendum apte
 „ dicere, pro dignitate rerum, ad utilitatem tempo-
 „ rum, cum voluptate audientium possit. Hæc sibi
 „ illi veteres persuadebant: ad hæc efficienda intel-
 „ ligebant opus esse, non ut Rhetorum Scholis decla-
 „ marent - - - sed ut his artibus peccius implerent,
 „ in quibus de bonis ac malis, de honesto ac turpi, de
 „ justo & injusto disputatur: - - - De quibus nemo co-
 „ piose & varie & ornate dicere potest, nisi qui cogno-
 „ vit Naturam humanam, & vim virtutum, pravita-
 „ temque vitiorum, & intellectum eorum, quæ nec in
 „ virtutibus nec in vitiis numerantur. &c. &c.

in finem adhibere debet simplicissima, efficacissima, & ingenio Auditorum attemperata; nihil adferre, quod pretium rei minuere, vel ultra modum extollere possit; meteora, Emblemata, figuras, verbo, omnes locutiones obscuras & minus proprias quantum fieri potest evitare debet & quæ alia sunt, quæ ad veram Eloquentiam faciunt, de quibus *Loki* de Intellectu humano, *Clericus* in *Arte Critica & Parrhasianis*, *Werensfelsius* de Meteoris Orationis, aliique Viri Docti, observanda monuerunt. Si ad hanc Normam ipsius Eloquentiam exigamus, patebit, non semel eum ab hac regula discessisse, & quis nescit stylum ejus ita comparatum, ut vocibus, phrasibusque idem significantibus scateat? quoties atrociam minuere, exigua extollere solet? quoties pro affectibus suis rethoricationibus undiquaque quæsitis, posthabita veritate, utitur? Rem Exemplis demonstravit *Eruditissimus* (pene dixissem celeberrimus) *Clericus* in *Quæst. Hieronym.* pag. 248, sqq. adferamus quædam ex iis: in genere de *Cicerone* ait Cl. Vir: *Cicero dum modo dicat, quod ad rem præsentem facit, potestque audientes commovere, non tantum non magnopere quærit an verum sit; Sed ne id quidem curat, an aliter alias sit locutus. Quod vitium fuit Declamatoris, in utrumque dicere parati, & victoriam non veritatem spectantis. - - Rem non diffitetur Cicero in Oratione pro Cluentio, Cap. L. Insimulatus enim inconstantia, quod male antea sensisset de Cluentio, deque judicio, quo ille Vitricum reum peregerat, quasi pecunia corrupto, esset locutus; pereleganter quidem se tuetur, sed ita, ut culpam fateatur, quam tamen consuetudine cæterorum Oratorum elevat: Recitavit, inquit, ex nescio qua Attius (Cluentii*

accusator) oratione, quam meam esse dicebat, cohortationem quandam iudicum ad honeste iudicandum, & commemorationem, cum illorum iudiciorum, quæ probata non essent, tum illius ipsius iudicii Juniani (quo Cluentius oppresserat Vitricum) perinde quasi ego non ab initio hujus defensionis dixerim, invidiosum fuisse illud iudicium, aut cum de infamia iudiciorum disputarem, potuerim illud, quod tam populare esset, in illo tempore præterire. Ego vero, si quid ejusmodi dixi, neque cognitum commemoravi, neque pro testimonio dixi, & illa Oratio potius temporis mei, quam iudicii & auctoritatis fuit. Cum enim accusarem (C. Verrem in I. Actione) & mihi initio proposuissem, ut animos & Populi Romani & Iudicum commoverem; cumque omnes offensiones iudiciorum, non ex mea opinione, sed ex hominum rumore proferrem, istam rem, quæ tam populariter esset agitata, præterire non potui. Quis hisce lectis (inquit) Cl. Clericus non crederet, si non antea, at nunc Ciceronem ex animo loqui, & falsam invidiam, quemadmodum initio Orationis contendit, Cluentio conflata fuisse? Attamen cum secundum eum jus dictum esset, se tenebras (verba sunt Quintiliani de instit. Orat. Lib. II. cap. 17.) offudisse iudicibus, in causa Cluentii gloriatus est. Pergit vero ipse apertius rem declarare hisce verbis: Sed errat vehementer, si quis in orationibus nostris, quas in iudiciis habuimus, auctoritates nostras consignatas se habere arbitratur; omnes enim illæ Orationes causarum & temporum sunt, non hominum ipsorum ac Patronorum. Nam si causæ ipsæ pro se loqui possent, nemo adhiberet Oratorem; nunc adhibemur, ut ea dicamus, non quæ nostra auctoritate constituentur; sed quæ ex re ipsa, causaque ducantur. Postea affert Exemplum L. Crassi, qui cum simile quid ei objiceretur, in respon-

respondendo exposuit utriusque rationem temporis, ut Oratio ex re & causa habita videretur. *At si hoc liceat Oratori, non amplius definiendus, ut docent Cicero & Quintilianus non uno loco, Vir bonus, dicendi peritus; sed Vir callidus, mentiendi pro re nata, & dissimulandi peritus.* Hactenus Clericus, cujus sequentia etiam, quæ adfert, lectione digna sunt. Non jam dicam, hanc agendi rationem, **Virum**, qualis fuit Cicero, quammaxime dedecere: hoc unum observo, consuetudinem etiam, vel potius imaginationis vim, qua exornatus fuit Vir Eximius, ultra quam veritatis regulæ sustinent, eum rapuisse sæpissime; (i) nec enim malitiæ semper, aut soli studio defendendi quod voluerat attribuerim, quod Orationibus sæpe veritatis limites transgressus erat, sed id crediderim, multas variasque rationes illius animo obversantes, aliquando Eum ita turbasse, ut quas potissimum adduceret, ignoraverit. Quo ingenio ornatus fuerit patet ex eo etiam, quod ad *jocos, verborum lusus, & sales* proferendos fuerit quammaxime inclinatus: nota est *Catonis junioris*, audita *Ciceronis* pro *L. Muræna* Oratione, in qua Stoicorum

(i) Huc trahi potest, quod habet Autor Dialogi de Causis corruptæ Eloquentiæ: „ Cicero his (ut opinor) „ verbis, quicquid in eloquentia effecerit, id se non „ Rhetorum, sed Academiæ spatio consecutum. „ Cum enim, ut ipse Cicero circa finem Libr. II. de Divinat. ait, proprium sit Academiæ iudicium suum nullum interponere, quæ simillima veri videantur, conferre causas, & quid in quamque sententiam dici possit expromere, nulla adhibita sua auctoritate iudicium audientium relinquere integrum ac liberum; hæc oratorem ad tractandas causas probabiles maxime idoneum formare potuit.

rum παραδοξα false risit, vox : O quam ridiculum Consulem habemus! Plutarchus in Vita Ciceronis: ἡ δὲ περὶ τὰ σκωμματα καὶ τὴν παιδίαν ταυτὴν εὐτραπεία δίκαιον μὲν ἔδοκει καὶ γλαφυρόν. χρωμένους δὲ αὐτῇ κατακυρῶς πολλὰς ἐλίπει, καὶ κακιοῦθειας ἐλαμβάνε δοξάν. Iterumque : Κικέρων δὲ πολλαχῶς τῷ σκωπτικῷ πρὸς τὴν βωμολοχὴν ἐκφερομένους καὶ πράγματα σπευδῆς ἀξία γελῶσι καὶ παιδία κατειρωνευόμενος ἐν ταῖς δίκαις εἰς τὸ χειροδῆς ἠφείδει τὸ πρεπόντος. Pluribus hoc ostendit Schottus in defens. Ciceronis cap. V & VI. quin hæc ostendant vim imaginationis, animique ad voluptates inclinantis impetus nemo dubitaverit: eodem ex fonte repetendum, (k) quod ex lusu verborum magnam captaverit

(k) Ridiculum aliquando magis, quam facetum fuisse Ciceronem agnoscunt multi, Autor Dial. de C. C. Eloq. postquam Judicium suum de Cicerone oratoris pluribus explicasset subjungit: „Fugiat foedam & insulsam scurrilitatem, variet compositionem, nec omnes clausulas uno & eodem modo determinet. Nolo irridere „ROTAM FORTUNAE & IUS VERRINUM, & „illud tertio quoque sensu in omnibus pro sententia „positum ESSE VIDEATUR.,, Elegantissimus & acris Judicii Vir G. Fr. MEIERUS Halensis in nuper edito Libello de Salibus & Facetiis oppido lectu dignissimo §. 55. ita judicat: Zu diesem Klapperwerk in Scherzen rechne ich alle zweideutigkeiten, Anspielungen auf Nahmen, Versetzungen der Buchstaben ꝛc. und wie diese Kinderereyen alle heißen mögen. Des Cicero Jus Verrinum ist ein zu oft gepeitschter Spaß, als daß ich nöthig hätte denselben zu tadeln. Man findet mehr dergleichen in eben diesem Schriftsteller, insonderheit in seinen Briefen und in den Reden wider den Verres. Adeo verum est quod ipse Cicero de Orat. Lib. II. observaverat: *Non sunt omnia ridicula faceta.* Ciceronem tamen data opera acriter defendit Fr. Vavassor de *Ludicra Dictione* Cap. VII. & C. IX. ubi omnia ejus jocosæ dicta collegit.

taverit ingenii laudem : Ex. gr. Act. VI in *Verrem* inter alia dixit, fore ut omnia *verreret*, cum diceretur *Verres*. *Herculi* quoque, quem expilaverat, molestiorem ait fuisse *apro Erymanthio*, Sacerdotem ad hæc malum cui *Verres* successerat, qui tum nequam *Verrem* sacrificasset, quasi porcum sacrificare oportuerit. Cum in eodem *Verri* judicio testem roganti dixisset *Hortensius*, non intelligo hæc ænigmata, at qui debes inquit *Cicero*, cum *Sphingem* domi habeas, acceperat autem illam a *Verre* æneam ingentis pretii *Sphingem*, ut in *Ciceronis* vita *Plutarchus* refert. Hæc nimirum multum faciunt ad accusandum *Verrem* ! Patet tertio temperamenti illius sanguinei vis & efficacia ex *inconstantia*, & *levitate* in *rationando* & *agendo* : exempla affert cap. X doctissimus *Schottus*, pauca ex eo excerpemus. *Jurisprudentiam rei militari* longe postponit in *Muræni*, *causæ* nimirum subserviens. At in *Officiis* sui immemor, *Togam Sago*, consulatus sui prædicandi gratia, longe judicat præstantiorem, tritum illum versum adhibens

Cedant arma Togæ, concedat laurea linguæ.

Latinam linguam *inopem* deprædicat *Orat. pro Cæcina*. Lib. III *de finibus* & I *de Nat. D. Divitem* contra, atque adeo græca *locupletiore* principio libri I & III *de finibus* pronuntiat. *Epistola* quoque ad *Q. fratrem* græcis accepta fert omnia. *Tusculana* vero altera Græciam verborum penuria laborare contendit. Poëtas vituperare libro I. *de N. D.* videtur ; Eisdem in ea quam pro *Archia Poëta* habuit sic defendit, & laudibus in cælum tollit, ut vel *Heracleensem* hominem *Poeticæ* nomine *Romana* donandum civitate confirmet.

firmet. Horum fabulas etiam rejicit Lib. III de Nat. D. utitur tamen non raro ornatus gratia fabulosis narrationibus, ut in *Verrinis actionibus* de *Proserpina*; item Tusculana tertia fufe narrat, *Niobem in Lapidem, Hecubam Priami in canem ob maledicentiam esse conversam*. Ita *Stoicos* mox laudat, mox turpiter exagitat. Quid cum *Uxore Terentia, Cæsare, Pompejo* actum sit, norunt Eruditi omnes: Conferatur libellus, cui titulus: *Histoire de quatre Cicerons, & Dissertatio diario Literario cui titulus: le Journal littéraire*, inserta: Ad hæc quin natura multum contulerit, dubitare non possumus. Denique idem probat nimia ejus *mollities & tristitia*, quam in morte *Tulliaæ suæ*, & cum in exilio esset, demonstravit, cum tamen videri vellet Vir constantissimus fortissimusque. In morte filiaæ omnes amicorum consolationes aspernatus est, neque *ullum* in dolore adhibuit modum. Sane illi dictum esse debuisset illud *Phædri*

*parce oportet gaudere & sensim quæri,
totam quia vitam miscet dolor & gaudium:*

(1) at expertus est *Cicero* aliud esse de virtute loqui, aliud eam exercere. In hac animi *Ciceronis* indole

(1) Non possum hic silentio præterire, quæ novissime de *Ciceronis* ingenio legi dans la *Bibliothèque Critique, ou Memoires pour servir à l'Histoire Littéraire ancienne & moderne*, qui Libellus hoc anno *Beroli* i edi cœptus est, Particul. II. p. 109. seqq. C'est dommage qu'un homme qui pensoit & qui parloit aussi bien que *Cicero*, ait eu des foiblesse aussi grandes que étoient celles qui ont terni la gloire de ce celebre *Romain*. On découvre dans le cours de sa vie un nombre de bassesses indignes d'un grand homme. Il rampoit

indole exponenda, studio prolixior fui, vel eum in finem, ut eo melius de hominis hujus sententia circa Religionem judicare possimus.

V. De-

fervilement devant César, lorsqu'il étoit le Maître, & lui prodiguoit les louanges le plus flateuses: & bien loin de conserver dans ses discours la sage retenue d'un Philoppe, il tenoit le langage d'un Courtisan adulateur. Dès que César fut mort, ce même Cicéron, qui vantoit si fort son équité, le traita de Tyran, applaudit à ses meurtriers, les éleva jusqu'au Ciel. *Sed ex plurimis malis, quæ (a Cæsare) Reip. sunt inusta, hoc tamen boni est, quod didicit jam Populus Rom. quantum cuique crederet, quibus se committeret, a quibus caveret. Hæc igitur non cogitas? nec intelligis satis esse viris fortibus didicisse, quam sit re pulcrum, beneficio gratum, fama gloriosum, Tyrannum occidere.* Ce n'est pas à un de ses Amis que Cicéron parloit ainsi, c'étoit devant le Peuple Romain. Un Philosophe fera toujours choqué après avoir lû ce passage de la seconde Philippique, lorsqu'il jettera ses yeux sur le commencement de l'Oraison pour le Roi Dejotarus: *Perturbat me, C. Cæsar, etiam illud interdum: quod tamen, cum te penitus recognovi, timere desino. Re enim iniquum est, sed tua Sapientia fit æquissimum. - - - Nemo enim fere est, qui sui periculi judex, non sibi se æquorem, quam res, præbeat. Sed tua, Cæsar, præstans singularisque natura hunc mihi metum minuit.* Il est difficile de n'être pas indigné de voir un Philosophe, tel que Cicéron, qui se piquoit de la plus austere vertu, pousser l'adulation aussi loin, pour un homme qu'il regardoit comme le ravisseur & le destructeur de la Liberté publique, enfin comme un Tyran odieux. Ce seroit envain que, pour excuser sa dissimulation, on diroit, qu'il étoit nécessité de flatter Cesar pour le rendre favorable à Dejotarus. Il est un juste milieu entre un

V. Devenimus nunc ad caput Cauffæ, inquituri, utrum *Cicero Atheus*, & omnis Religionis Hostis atque Irrisor fuerit: Cl. *Reimannus* adducit in Historia Atheismi *J. Jaquelot*, *J. P. Grienebergium*, *Struvium*, *Löfcherum*, *Cæsarem Vaninum*, *Collinum*, *Tolandum*, gravissimi criminis reum peragentes nobilissimum Virum. Non equidem adducit rationes illorum virorum doctorum omnes, sed

froid Compliment, & un Eloge qui ne convient qu'à la plus eminente Vertu. On peut louer un homme, dont on veut captiver la bienveillance, avec dignité, sans tomber dans la basse & lache flatterie. Après avoir dit ce que nous pensons des defauts que nous croyons appercevoir dans le caractère de Cicéron, nous l'excuserons sur le reproche que lui font quelques personnes, d'avoir toujours paru indecis dans les matieres philosophiques, qu'il a traités. Cicéron étoit doué d'une si grande pénétration; il voioit si bien le pour & le contre d'un Systeme, qu'il ne se determinoit qu'après avoir bien considéré les differens sentimens. Il faisoit gloire de suspendre son jugement dans les questions qui lui paroissent douteuses; & il croioit n'apercevoir que de la probabilité dans la pluspart de celles, où des gens moins éclairés que lui croioient decouvrir de l'Evidence. Il avouoit franchement qu'étant homme & par consequent très sujet à se tromper, on devoit être satisfait, s'il soutenoit ses opinions seulement comme probables: *Aequum est enim, dit il, meminisse, & me qui differam hominem esse, & qui judicetis, ut si probabilia dicuntur, nihil ultra requiratis. Tuscul. Quæst. Libr. I.* Cicéron étoit de la Secte des Academiciens dans laquelle on avoit accoutumé de rapporter également tout ce qui favorisoit & detruisoit l'opinion, qu'on vouloit établir: ainsi Cicéron écrivant dans l'esprit de la Secte à laquelle il étoit attaché, il est naturel, qu'il ait traité certaines questions dans le goût des Sceptiques.

sed generales duntaxat. Ad manus nobis non sunt omnium illorum citatorum Auctorum libelli, neque tamen silentio præteribimus accusationes, quas quidem contra eum allatas esse scimus: Antequam autem rationes, quibus ipsum defendimus, in medium adferimus, quædam præmonenda esse ducimus. Et *primo* quidem notum est, *Ciceronem* in scriptis suis non solum plures semper personas loquentes induxisse, ut sæpius ignores, cujus potissimum sententiæ album adjiciat calculum; sed & ob nimium Eloquentiam suam probandi studium, æstu sæpe abreptum fuisse adeo, ut plura dixerit, quam forte ipse cogitaverat; unde difficile est perquam, mentem ipsius ubique intelligere. (2.) Diverfarum Sectarum principia admittebat. *Academiæ Novæ, & Veteri*, imo *Stoicorum* etiam & *Peripateticorum decretis erat addictus*, uni tamen magis quam alteri. Hinc denuo difficile est sententiam ipsius capere. (3.) Certum est, libertatem summam philosophandi Viris Eruditis Romæ fuisse concessam. *Epicurei* non minus libere sententiam suam proferebant in medium, quam alii: unde sequitur, *Ciceronem*, siquidem in *Epicuri* castra voluisset digredi, aut opiniones etiam periculosas fovere, sine metu pœnæ eas tueri & defendere potuisse: Accedit (4.) quod supersticiosas opiniones publice receptas (quod omnium minime sacrificuli pati possunt,) acerbissime & liberrime taxaverit atque perstrinxerit. Quæ certe efficiunt, ut credamus, eum locutum esse, ut sensit; neque omnem Religionem proscripsisse. Hisce in antecessum notatis, probabimus *Ciceronem* (m) Deum, mentem

(m) ERASMUS in Præfat. ad Tusc. Ciceronis:

tem præstantissimam admisisse (2.) Ejus providam curam in dubium non vocasse, (3.) Leges quasdam naturales a Deo mortalibus concessas agnovisse, & (4.) tandem opinionem de immortalitate mentis inter ea retulisse, quæ maxime *probabilia*, & *rationi* quam maxime *consentanea* esse videntur. Et ad primum quidem quod attinet, ita incipit Cicero primum suum librum de Natura Deorum: *Cum multæ res (inquit) in Philosophia nequaquam satis adhuc explicatæ sunt, tum perdifficilis Brute (quod tu minime ignoras) & perobscura quæstio de natura Deorum, quæ & ad agnitionem Animi pulcherrima est, & ad moderandam Religionem necessaria: Videtur hic Cicero non obscure innuere, quid de Deo, ejusque natura sentiat. Doctissimus Davisius recte mea opinione monet, hanc fuisse sententiam Ciceronis: cum multi Philosophi mentem divinam esse censuerint, hanc disputationem Animo cognoscendo fore utilem, quod indagata Deorum natura simul elucesceret mentis humanæ ratio. Illustris Boubier in Davisii sententiam concedit, & postquam sententiam ipsius Ciceronis de mente humana explicuisset, addit,*

quæ

„ Ubi nunc agat anima Ciceronis, fortasse non est hu-
 „ mani judicii pronunciare. Me certe non admodum
 „ adversum habituri sunt in ferendis calculis, qui spe-
 „ rant illum apud Superos quietam & tranquillam vi-
 „ tam agere. Nulli dubium esse potest, quin credi-
 „ derit aliquod esse Numen, quo nihil esset neque ma-
 „ jus, neque melius. Porro quid senserit de animorum
 „ immortalitate, quid de diversa sorte præmiisque vi-
 „ tæ futuræ, tum quanta fuerit sinceræ conscientiæ fidu-
 „ cia; si non satis declarant tot ejus libri, certe vel una
 „ illa epistola satis arguit, quam ad Octavium scribit,
 „ jam, ut apparet, destinata morte.„

Quæ vel ideo adjicimus, quod aliqualiter mentem Ciceronis de natura Dei pandant. Locis illis, inquit Ill. Bouhier, possis addere de Somm. Scip. cap. VIII. ubi sub persona Scip. Africani ita differit: Tu vero emitere, & sic habeto, te non esse mortalem, sed corpus hoc, nec enim tu es quem forma ista declarat, sed mens cujusque is est quisque: non ea figura, quæ digito demonstrari potest. Deum te igitur scito esse; siquidem Deus est, qui viget, qui sentit, qui meminit, qui providet, qui tam regit, & moderatur & movet id corpus, cui præpositus est, quam hunc mundum ille Princeps Deus; & ut mundum ex quadam parte mortalem ipse Deus æternus, sic fragile corpus animus sempiternus movet. Nam quod semper movetur æternum est &c. Et illud e fragmento Timæi pag. m. 696. Animum igitur cum ille Procurator mundi Deus ex sua mente & divinitate genuisset. Tertium illud e libro I de Divinat. cap. 49. quod videtur ad illius explicationem esse scriptum. A natura Deorum, ut Doctissimis Sapientissimisque placuit &c. Et Lib. V Tusc. cap. 13. Humanus autem animus decerptus ex mente divina &c. Hæc loca satis perspicue videntur docere, non solum quid de mentis humanæ natura senserit Cicero; sed & eundem instituta cum mentis humanæ natura comparatione professum, Deum existere, naturam ejus esse intellectualem, esse vigentem, sentientem, & omnibus prospicientem. Hoc ipso libro I Sect. ait. Maxime probabile esse, Deos esse, & eo nos omnes duce natura vehi. Sect. IV gravissima incommoda, quæ cum sententia eorum, qui Deos negant, conjuncta sunt, profert, taciturus uti videtur, aut mitius locuturus, si ipsemet Athens plane & Religionis hostis fuisset. Atque haud scio (ait) an pietati adversus

Deos sublata, fides etiam, & Societas humani generis, & una excellentissima Virtus Justitia tollatur. In Libris de Divinatione, ut notum est deceptrices illas & divinatorias artes sustulit, false explosit; at ita tamen, ut simul Religionem non omnem subverteret. Explodatur (inquit Sect. 148.) hæc quoque Somniorum divinatio pariter cum cæteris, nam ut vere loquamur, superstitio fusa per gentes, oppressit omnium fere animos atque hominum imbecillitatem occupavit: Quod & in iis dictum est qui sunt de natura Deorum: & hac disputatione id maxime egimus. Multum enim & nobismetipsis & nostris profuturi videbamur, si eam funditus sustulisset: Nec enim vero (id enim diligenter intelligi volo) superstitione tollenda Religio tollitur. Nam & Majorum instituta tueri sacris cærimoniisque retinendis Sapientis est, & esse præstantem aliquam æternamque naturam, & eam suspiciendam, admirandaque hominum generi pulchritudo mundi, ordo rerum cælestium cogit confiteri: quamobrem ut Religio propaganda etiam est, quæ est juncta cum cognitione Naturæ; sic superstitionis stirpes omnes ejiciendæ sunt. In genere notum est, quod Cicero systema Epicuri plane repudiaverit, atque cum primis, quemadmodum ex Lib. I Sect. 18. de Finibus, & aliis locis constat, ob id quammaxime taxaverit, quod de materia quidem identidem locutus fuerit Epicurus, vim autem, & causam efficiendi, reliquerit. Lactantius, qui certe Ciceroni aliàs parum favet Lib. I pag. 39. Ed. Walchii ait: Quem (sc. Platonem) Cicero secutus, atque imitatus in plurimis, Deum frequenter confitetur, ac Supremum vocat in iis libris, quos de Legibus scripsit; ab eoque regi mundum argumentatur: nihil est præstantius Deo: ab eo igitur regi mundum necesse est:

nulli igitur Naturæ est obediens aut subiectus Deus; omnem ergo regit ipse Naturam. Quid autem sit Deus; in Consolatione definit: nec vero Deus ipse qui intelligitur a nobis alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam & libera, & segregata ab omni secretionem mortali, omnia sentiens & movens. In Oratione pro Sexto Roscio Amerino Sect. 131. ita loquitur: Etenim si Jupiter optimus maximus, cuius nutu & arbitrio, cælum, terra, mariaque reguntur, sæpe ventis vehementioribus, aut immoderatis tempestatibus, aut nimio calore, aut intollerabili frigore, hominibus nocuit, urbeis delevit, fruges perdidit, quorum nihil pernicipi causa, divino consilio, sed vi ipsa & magnitudine rerum factum putamus; at contra commoda quibus utimur, lucemque qua fruimur, Spiritumque quem ducimus, ab eo nobis dari & imperiri videmus. Supra jam audivimus Deum ex sententia Ciceronis purissimam mentem esse. Extat præterea præclarus locus Tusc. Quæst. Lib. I Sect. 66. Animorum, (inquit) nulla in terris origo inveniri potest: nihil enim est in animis mixtum atque concretum, aut quod ex terra natum, atque fictum esse videatur: nihil ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum, his enim in naturis nihil inest, quod vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat, quod & præterita teneat & futura prævideat, & complecti possit præsentia, quæ sola divina sunt; nec invenietur unquam unde ad hominem venire possint, nisi a Deo. Singularis est ergo quædam Natura, atque vis animi sejuncta ab his usitatis notisque naturis. Ita quicquid est illud quod sentit, quod sapit, quod vult, quod viget, cæleste & divinum est, ob eamque rem æternum sit necesse est, nec vero Deus ipse, qui intelligitur a nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta

quædam & libera, segregata ab omni concretionem mortali, omnia sentiens & movens, ipsaque prædita motu sempiterno: hisce recitatis Sectione 67. 68. & 69. progreditur ad vim, Potentiamque Dei, ejusdemque Sapientiam in mundi adspectabilis regimine elucentem, celebrandam. Quo facto Sect. 70. ita pergit: Hæc igitur, & alia innumerabilia cum cernimus possumusne dubitare, quin his præsit aliquis vel effector, si hæc nata sunt, ut Platoni videtur: vel si semper fuerint, ut Aristoteli placet, moderator tanti operis & muneris? sic mentem hominis, quamvis eam non videas, ut Deum non vides; tamen ut Deum agnosces ex operibus ejus, sic ex memoria rerum, & inventione, & celeritate motus, omnique pulchritudine vim divinam (alii legunt divinæ, quod rectius esse videtur) mentis agnoscito. In quo igitur loco est? credo equidem in capite, & cur credam afferre possum: sed de hoc alias. Nunc ubi sit animus, certe quidem in te est. Quæ est ei natura? propria puto, & sua. Sed fac igneam, fac spirabilem: nihil ad id de quo agimus: illud modo videto, ut Deum noris, etsi ejus ignores & locum & faciem; sic animum tibi tuum notum esse oportere, etiam si ejus ignores & locum & formam. In animi autem cognitione dubitare non possumus, nisi plane in physicis plumbei sumus, quin nihil sit animis admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex. Quod cum ita sit, certe nec secerni, nec dividi, nec discerpi, nec distrahi potest, nec interire igitur. Est enim interitus, quasi discessus ac secretio ac direptus earum partium, quæ ante interitum junctione
 ali-

aliqua tenebantur. Ex his locis patet, *Ciceronem* non solum æternam aliquam, præstantissimamque Naturam admisisse; sed & eandem ab omni plane re concreta, atque in oculos incurrente sollicitè accurateque separasse. Verum est *Ciceronem* in eo *Platonem* aliosque secutum, quod nempe materiæ æternam tribuerit subsistentiam: testis est *Lactantius* Lib. II. cap. 8. Nam *Cicero* (inquit) *de natura Deorum disputans*, sic ait: *Primum igitur non est probabile eam materiam rerum, unde orta sunt omnia, esse divina Providentia effectam, sed & habere & habuisse vim & naturam suam. Ut igitur faber, quum quid edificaturus est, non ipse facit materiam, sed ea utitur, quæ sit parata, fictor- que item cera: sic isti Providentiæ divinæ materiam præsto esse oportuerit, non quam ipse faceret, sed quam haberet paratam. Quod si non est a Deo materia facta, ne terra quidem & aqua, & aer & ignis a Deo factus est. O quam multa sunt vitia in his decem versibus! Primum quod is, qui in aliis disputationibus & libris fere omnibus, Providentiæ fuerit assertor, & qui acerrimis argumentis impugnaverit eos, qui Providentiam non esse dixerunt; idem nunc quasi proditor aliquis, aut transfuga Providentiam conatus est tollere. At male ratiocinatur *Lactantius*, si ex his verbis *Ciceronis* concludit, omnem providam Dei curam ab eo prorsus fuisse negatam, quod materiæ æternam tribuerit existentiam. Omnes enim veteres Philosophi Creationem ex nihilo inficiabantur, saltem concipere non poterant, qua ratione ἡ ὕλη a Deo produci potuerit; Hoc tamen non obstante Deo potentiam tribuebant ipsam materiam va-*

riis modis, quantum natura ipsius patiebatur, movendi & fingendi. Hinc non sequitur hic vel ille æternitatem materiæ admittit, Ergo vel existentiam Dei, vel ejusdem providam in omnia curam negat. De quo tamen pluribus egimus in Dissertat. nostris *de Atheismo Platoni impacto*, quæ in *Ancenit. Litt. Celeb. & amicissimi Schelhornii* legi possunt. Cum primis autem clarissime ex *Libris de Legibus* patet, Deum mentem purissimam, Universitati rerum omnium, hominibus cum primis, prospicientem, leges dedisse naturæ humanæ maxime consentaneas. Lib. I Sect. 21. sq. incipit demonstrare quod Jus omne repetendum sit a Deo: *Dasne igitur (inquit) hoc nobis, Pomponi, Deorum immortalium natura, ratione, potestate, mente, lumine, sive quod est aliud verbum, quo planius significem, quod volo, naturam omnem divinam regi? nam si hoc non probas, a Deo nobis causa ordianda est potissimum. - - - Animal hoc providum, sagax, multiplex, acutum, memor, plenum ratione, & consilii, quem vocamus hominem, præclara quadam conditione generatum esse a supremo Deo. Solum est enim ex tot animalium generibus atque naturis particeps rationis & cogitationis, cum cætera omnia sint expertia. Quid est autem, non dicam in homine, sed in omni cælo atque terra Ratione divinius? quæ cum adolevit, atque perfecta est, nominatur rite Sapientia. Est igitur, quia nihil Ratione melius, eaque & in homine & in Deo prima homini cum Deo rationis Societas. Inter quos autem ratio, inter eosdem etiam recta ratio communis est. Quæ cum sit lex, lege quoque consociati homines cum Diis putandi*

di sumus: Inter quos porro est communio legis, inter eos communio juris est. - - - Itaque ex tot generibus, nullum est animal, præter hominem, quod habeat aliquam notitiam Dei, de ipsisque hominibus nulla gens est, neque tam inmansueta, neque tam fera, quæ non, etiamsi ignoret, qualem habere Deum deceat, Numen habendum sciat. Ex quo efficitur illud, ut is agnoscat Deum, qui unde ortus sit, quasi recordetur ac noscat. Jam vero virtus eadem in homine ac Deo est, neque ullo alio ingenio præterea. Est autem virtus nihil aliud quam in se perfecta & ad summum perducta natura. Est igitur homini cum Deo similitudo. Quod cum ita sit; quæ tandem potest esse propior certiorve cogitatio? Itaque ad hominum commoditates & casus tantam rerum ubertatem natura largita est, ut ea quæ gignuntur donata consulto nobis, non fortuito nata videantur: nec solum ea, quæ frugibus atque baccis terræ fœtu profunduntur, sed etiam pecudes; quod perspicuum sit, partim esse ad usum hominum, partim ad fructum, partim ad vescendum procreatas. - - - Quibus ratio natura data est, iisdem etiam recta ratio data est; Ergo & Lex, quæ est recta ratio in jubendo & vetando. Si lex, Jus quoque: At omnibus ratio. Jus igitur datum est omnibus: recteque Socrates eum execrari solebat, qui primus utilitatem a natura sejunxisset. - - - Tum autem qui non ipso honesto movemur, ut boni Viri sumus, sed utilitate aliqua atque fructu callidi sumus, non boni. Nam quid faciet is homo in tenebris, qui nil timet nisi testem, vel judicem? Quid in deserto loco nac-

tus, quem multo auro spoliare possit, imbecillum atque solum? Noster quidem hic natura justus Vir ac bonus, etiam colloquetur, juvabit, in viam deducet. Is vero, qui nihil alterius causa facit, & metitur suis commodis omnia, videtis credo, quid sit acturus. Similiter Lib. II §. 9. 1q. præclare de hoc argumento loquitur dicens: Hanc igitur video Sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam, neque scitum aliquod esse populorum, sed æternum quiddam, quod universum Mundum regeret imperandi prohibendique Sapia. Ita principem legem illam & ultimam, mentem esse dicebant, omnia ratione aut cogentis aut vetantis Dei: Ex qua illa lex, quam Dii humano generi dederunt, recte est laudata. Est enim ratio mensque Sapientis ad jubendum & ad deterrendum idonea. Aliquoties jam iste locus a te tactus est: sed antequam ad populareis leges venias, vim istius cælestis legis explana, si placet, ne æstus nos consuetudinis absorbeat, & ad sermonis morem usitati trahat. M. A parvis enim, Quincte, didicimus, si in Jus vocat, atque eat ejusmodi leges alios nominare. Sed vero intelligi sic oportet, & hæc & alia jussa ac vetita populorum vim habere ad recte facta vocandi, & a peccatis avocandi, quæ vis non modo senior est, quam ætas populorum & civitatum, sed æqualis illius cælum atque terras tuentis & regentis Dei. Neque enim esse mens divina sine ratione potest, nec ratio divina non hanc vim in rectis pravisque sentiendis habere: nec quia nusquam erat scriptum, ut contra omneis hostium copias in ponte unus assisteret, a tergoque

goque pontem intersecindi juberet, idcirco minus Coclitem illum rem gessisse tanta fortitudinis lege atque imperio putabimus: nec si regnante Tarquinio nulla erat Romæ scripta lex de stupris, iccirco non contra legem illam æternam Sext. Tarquinius vim Lucretiæ, Tricipitiæ filiæ, attulit; erat enim ratio profecta a rerum natura, & ad recte faciendum impellens & a delicto avocans, quæ non tum denique incipit lex esse, cum scripta est, sed tum cum orta est. Orta autem simul est cum mente divina. Quamobrem lex vera atque princeps apta ad jubendum & vetandum ratio est recta Summi Jovis. - - - Ergo est Lex justorum injustorumque distinctio, ad illam antiquissimam & rerum omnium principem expressa naturam, ad quam leges hominum diriguntur, quæ supplicio improbos afficiunt, defendunt & tuentur bonos. - - - Sit igitur hoc jam a principio persuasum civibus, Dominos esse omnium rerum ac Moderatores Deos, eaque quæ gerantur, eorum geri judicio, ac Numine; eosdemque optime de genere hominum mereri, & qualis quisque sit, quid agat, quid in se admittat, qua mente, qua pietate, Religiones colat, intueri: piorumque & impiorum habere rationem. His enim rebus imbutæ mentes haud sane abhorrebunt ab utili & a vera sententia. Quid est enim verius, quam neminem esse oportere tam stulte arroganter, ut in se mentem & rationem putet inesse, in cælo mundoque non putet? Quem vero astrorum ordines, quem dierum nocturnæ vicissitudines, quem mensium temperatio, quemque ea, quæ gignuntur nobis ad fruendum, non gratum esse cogant, hunc hominem omnino numerare qui decet? Cumque omnia, quæ rationem habent, præstent iis, quæ sunt rationis expertia, nefasque sit dicere, ullam rem præstare naturæ omnium rerum; rationem inesse in ea confitendum est: utilis

autem

autem esse opiniones has, quis neget, cum intelligat, quam multa firmentur jurejurando, quantæ salutis sint fœdera Religionis? Quam multos divini supplicii metus a scelere revocarit? Quamque sancta sit societas Civium inter ipsos, Diis Immortalibus interpositis tum iudicibus, tum testibus? Adde denique præclarum locum qui in fragmentis Ciceronis pag. m. 668. ex Laclantio adducitur; sonat autem ita. Est quidem vero Lex recta ratio naturæ congruens, diffusa in omnibus, constans, sempiterna, quæ vocet ad Officium jubendo vetando a fraude deterreat, quæ tamen neque probos frustra jubet aut vetat, nec improbos jubendo, aut vetando movet. Huic legi nec abrogari fas est, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari potest. Nec vero aut per Senatum aut per Populum solvi hac lege possumus. Neque est quærendus explanator, aut interpret ejus alius; nec erit alia lex Romæ, alia Athenis, alia nunc, alia posthac: Sed & omnes gentes & omni tempore una lex & sempiterna & immortalis continebit: unusque erit communis quasi Magister & Imperator omnium Deus ille, legis hujus Inventor, Disceptator, Lator: cui qui non parebit ipse se fugiet, ac Naturam Hominis aspernabitur, atque hoc ipso luet maximas pœnas, etiam si cætera supplicia, quæ putantur, effugerit. Ex hisce quæ adduximus locis patet, Ciceronem agnovisse (1.) Deum esse mentem purissimam præstantissimamque. (2.) Ab Eodem omnis juris & obligationis vinculum esse petendum. (3.) In rectæ rationis principiis latere leges illas naturales. (4.) Illarum observationem, Reipublicæ in universum, in specie autem omnibus hominibus utilem esse (5.) Epicuri, aliorumque opinionem, qui utilitate omnia metiuntur, contrariam esse hominum felicitati. (6.)

Leges

Leges denique illas naturales æternas esse, immutabiles, & perennaturas. *Tusc. Quæst. Lib. I Sect. 30.* omnibus mortalibus insitam de Deo opinionem esse ait, non instituto, neque legibus natam. Hæc certe loca, omnia non ex ore *Interlocutorum*, sed *ipsius Ciceronis* petita, videntur perspicue satis probare, Eum Existentiam Providentiamque supremi Numinis admisisse. Ad dam coronidis loco præclarum locum Ciceronis extantem in *Orat. pro Milone Sect. 30. p. 924. sq.* Edit. Grævii, ita autem loquitur Cicero: Sed *hujus beneficii gratiam, Judices, fortuna populi Romani & vestra felicitas & Dii immortales sibi debere putant. Nec vero quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam Majestatem esse ducit, Numenve divinum: quem neque Imperii vestri magnitudo, neque sol ille, nec cæli signorumque motus, vicissitudines rerum atque ordines movent, neque id quod maximum est, majorum nostrorum Sapientia, qui sacra, qui cærimonias, qui auspicia, & ipsi sanctissime coluerunt, & nobis suis posteris prodiderunt. Est, est profecto illa vis: neque in his corporibus, atque in hac imbecillitate nostra; non inest quidquam, quod vigeat & sentiat, & non inest in hoc tanto naturæ tam præclaro motu: nisi forte idcirco esse non putant, quia non apparet, nec cernitur: proinde quasi nostram ipsam mentem, qua sapimus, qua providemus, qua hæc ipsa agimus ac dicimus, videre, aut plane qualis, aut ubi sit, sentire possimus.* Partem hujus loci adduxit *Cudworthus Tom. I pag. 520.* probaturus *Ciceronem* unum admisisse Numen æternum. At displicet hæc argumentatio *Cl. Moshemio*, dicenti. *Vir D. ex eo censet patere, unum tantum a Cicerone Deum hic esse indicatum, quod hanc vim divi.*

divinam cum animo comparat humano, qui unus est, Orator disertissimus: Sed re ipsa docet, Cicero-
nem non tam late hanc comparisonem patere voluisse: quippe quæ his unice continetur finibus: Quemadmo-
dum animus noster, tametsi non cernitur, est tamen
& existit: ita etiam vis illa divina, licet a nobis
haud conspiciatur, nihilo minus tamen vere existit.
Ita Doctiss. Moshemius. At non robore destitu-
ta mihi videtur collectio *Cudworthi*. Quamvis
enim directe non probet Unitatem Numinis rati-
ocinatio *Ciceronis*, probat tamen hoc, tam certum
inesse mundo mentem præstantissimam, quam
certum corpus a mente sentiente & vigente mo-
veri. At instat *Vir Doctus* dicendo, vim illam
divinam & Deos immortales unum idemque sig-
nificare. Verum est Cicero-*nem* heic loci, præ-
ter argumentum pro existentia Dei, populares
rationes addere, ut gratiam iudicum populique
captaret; at rerum ipsarum natura longe discre-
ta est. Aliud sunt; *Fortuna*, *Albani tumuli*, *Ju-
piter latiaris*; & aliud *Vis illa sentiens*, & *vigens*
in tanto *Naturæ motu*: certe neque *Cicero*, ne-
que plebs ipsa, hæc confundere solebant. Vo-
luit *Cicero* more suo *Viris Eruditis* & amicis,
simul atque iis, qui patrium Cultum revereban-
tur, facere satis. Hinc vera falsis miscens, una
Oratione res diversas proposuit.

VI. Sed videamus quid *Cicero* de Mentis na-
tura statuque ejus post mortem senserit. Fatemur,
præstantissimum in cæteris *Virum* hæere aliquan-
do circa hoc argumentum, neque satis sibi con-
stare. Idem contigit *incomparabili Philosopho So-
crati*. Qui argumenta, quibus nititur hæc veri-
tas,

tas, perpendit, haud mirabitur, Veteres parum sibi hac in parte constitisse. Quod non eum in finem dicimus, ut errores eorum excusare, sed felicitatem nostram deprædicare velimus. Videntur autem diversissimæ Philosophorum de natura mentis opiniones *Ciceronem* turbasse. Quod autem ad ipsius *Ciceronis* de hoc argumento sententiam spectat, certum est, Eum credidisse (1.) Menti inesse vim intelligendi, sentiendi, volendi, ratiocinandi, licet natura ejus non satis intelligatur (2.) eam esse originis divinæ, (3.) probabile quammaxime eam post mortem subsistere. Eam autem sententiam animo ipsius infedisse jam quidem probandum est. Postquam *Cicero Tusc. Quæst. Lib. I Sect. 24.* diversas Veterum Philosophorum sententias de mentis natura enarrasset; ita concludit: *Nam si cor, aut sanguis, aut cerebrum, est animus, certe quoniam est corpus, interibit cum reliquo corpore: si anima (addendum, judice P. Victorio, aër) fortasse dissipabitur: si ignis est extinguetur: si est Aristoxeni harmonia dissolvetur. Sect. 46.* corpori sensum detrahit, mentique soli eum competere perhibet: *Nos enim ne nunc quidem (inquit) oculis cernimus ea, quæ videmus, neque enim est ullus sensus in corpore, sed ut non solum Physici docent, verum etiam Medici, qui ista aperta & patefacta vident, viæ quasi quædam sunt ad oculos, ad aureis, ad nareis, a sede animi perforatæ. Itaque sæpe aut cogitatione, aut aliqua vi morbi impediti, apertis atque integris & oculis & auribus, nec videmus, nec audimus, ut facile intelligi possit, animum & videre, & audire, non eas parteis, quæ quasi fenestræ sunt animi: quibus tamen sentire nihil queat mens, nisi id agat & adsit. Quid quod eadem mente, res dissimilimas*

limas comprehendimus, ut colorem, saporem, calorem, odorem, sonum? Quæ nunquam quinque nuntiis animus cognosceret, nisi ad eum omnia referrentur, ut idem omnium iudex solus esset? Atque ea profecto tum multo puriora & dilucidiora cernentur, cum quo natura fert, liber animus pervenerit. Nam nunc quidem, quanquam foramina illa quæ patent, ad animum a corpore callidissimo artificio natura fabricata est, tamen terrenis concretisque corporibus sunt intersepta quodammodo. Cum autem nihil erit præter animum, nulla res objecta impediet, quo minus percipiat, quale quicquid sit. Sect. 50. eorum objectioni occurrit, qui asserunt, mentem destructo corpore mortali consistere non posse. Sed plurimi (inquit) contra nituntur, animosque quasi capite damnatos morte mutant, neque aliud est quicquam cur incredibilis his animorum videatur æternitas, nisi quod nequeant, qualis animus sit vacans corpore intelligere, & cogitatione comprehendere: quasi vero intelligant, qualis sit in ipso corpore, quæ conformatio, quæ magnitudo, qui locus, ut si jam possent in homine uno cerni omnia, quæ nunc tecta sunt, casurusne in conspectum videatur animus, an tanta sit ejus tenuitas, ut fugiat aciem. Hæc reputent isti, qui negant animum se sine corpore intelligere posse, videbunt, quem in ipso corpore intelligant. Mihi quidem Naturam animi intuenti multo difficilior occurrit cogitatio, multoque obscurior, qualis animus in corpore sit, tanquam alienæ domus, quam qualis cum exierit, & in liberum cælum, quasi in domum suam, venerit. Si enim quod nunquam vidimus, id quale sit intelligere non possumus, certe & Deum ipsum, & divinum animum corpore liberatum, cogitatione complecti non possumus. Sect. 54. argumentum Socratis vel Platonis de perpetuo motu mentis ad immortalem

talem naturam significandam probat. Sect. 60. & sq. denuo, licet cujus naturæ sit non definiat, in ea sententia perficit: *Originem* ejus plane esse *divinam*, & *cælestem*. *Quorsum igitur* (inquit) *hæc spectat Oratio?* *Quæ sit illa vis & unde sit intelligendum* puto. Non est certe nec cordis, nec sanguinis, nec cerebri, nec atomorum. *Anima sit animus*, ignisve nescio: nec me pudet ut istos, fateri nescire quod nesciam. Illud si ulla alia de re obscura affirmare possem, sive anima, sive ignis sit animus, eum jurarem esse divinum. *Quid enim obsecro te, terrane tibi, aut hoc nebuloso & caliginoso celo aut sata, aut concreta, videtur tanta vis memoriæ?* si quid sit, hoc non vides: at quale sit vides? Sect. 66. ait nihil in animis mixtum, concretum, aut ex terra natum. Sect. 70. (inquit) *In animi autem cognitione dubitare non possumus, nisi plane in physicis plumbei simus, quin nihil sit animis admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex: quod cum ita sit certe nec secerni, nec dividi, nec discerni, nec distrabi potest, nec interire igitur. Est enim interitus quasi discessus & secretio ac direptus earum partium, quæ ante interitum junctione aliqua tenebantur.* Sect. 70. admiranda naturæ opera recensens, ait, eadem satis probare causam tantorum effectuum esse præstantissimam sapientissimamque, similique ratione ex mirandis mentis operationibus recte inferri posse, causam illarum esse Substantiam intelligentem, & a rebus Corporeis plane secretam: *Hæc igitur, & alia* (inquit) *innumerabilia cum cernimus possumusne dubitare, quin his præsit aliquis vel effector, si hæc nata sunt, ut Platoni videtur: Vel si semper fuerint, ut Aristoteli placebat, Moderator tanti operis & muneris?* sic

mentem hominis, quamvis eam non videas, ut Deum non vides: tamen ut Deum agnoscis ex operibus ejus; sic ex memoria rerum & inventione & celeritate motus omnique pulchritudine virtutis vim divinam agnoscito. De Amicitia ita ait Sect. 13. Neque assentior iis, qui hæc nuper differere cœperunt, cum corporibus simul animas interire atque omnia morte deleri: plus apud me Antiquorum Auctoritas valet, vel nostrorum Majorum, qui mortuis tam religiosa jura tribuerunt: quod non fecissent profecto, si nihil ad eos pertinere arbitrarentur: vel eorum qui in hac terra fuerunt, magnamque Græciam, quæ nunc quidem deleta est, tum florebat Institutis & præceptis suis, erudierunt; vel ejus qui Apollinis oraculis Sapientissimus est judicatus, qui non tam hoc tum illud, ut in plerisque, sed idem dicebat, semper animos hominum esse divinos, usque cum e corpore excessissent, reditum ad cælum patere. Notum est ejus dictum in Catone Majore: O præclarum diem, cum ad illud divinum animorum concilium catumque proficiscar, cumque ex hac turba & colluvione discedam. Proficiscor enim non ad eos solum viros, de quibus ante dixi: sed etiam ad Catonem meum, quo nemo Vir melior natus est, nemo pietate præstantior: cujus a me corpus crematum est, quod contra decuit ab illo meum. Animus vero non me deserit, sed respectans in ea profecto loca discessit, quo mihi ipsi cernebat esse veniendum. - - - Quod si in hoc erro, quod animos hominum immortales esse credam, lubenter erro; nec mihi hunc errorem, quo delector, dum vivo, extorqueri volo. Si mortuus, ut quidam minuti Philosophi censent, nihil sentiam; non vereor, ne hunc errorem meum mortui Philosophi irrideant. Circa pœnas, quæ scleratos manent, dubie locutus est Cicero. Ex. gr. in fine Orationis I
Cati-

Catilin. precibus ad *Jovem* factis ita loquitur: *Omnes bonorum Inimicos, Hostes Patriæ, Latrones Italiae, scelerum federe inter se ac nefaria Societate conjunctos, æternis suppliciis vivos, mortuosque maculabis.* In *Oratione* autem pro *Cluentio* Cap. LXI ubi de *Oppiano* sceleratissimo mortuo agit inquit: *Quid tandem illi mali mors intulit? nisi forte ineptiis ac fabulis ducimur, ut existimemus, eum apud Inferos impiorum Supplicia perferre - - - actum esse præcipitem in sceleratorum sedem atque regionem. Quæ si falsa sunt, id quod omnes intelligunt, quid ei tandem aliud mors eripuit præter sensum doloris?* Quamvis, hæc quantum ad disputationis summam pertinent, parum ad rem nostram faciant; minus tamen credibile est, si ea omnia quæ de mentis immortalitate supra dicta sunt perpendantur, omnes pœnas post mortem sceleratis infligendas negasse *Ciceronem*, licet inter fabulas merito retulerit, quæ de pœnarum ratione, modoque dicuntur. Atque hæc quidem ea sunt, quæ faciunt, ut credamus, *Ciceronem* inter eos referri non debere, qui *Religioni* prorsus *Bellum* indixerunt.

VII. Superest ut *Virorum Doctorum* argumenta, quibus *Ciceronem* Atheismi suspectum reddere volunt, expendamus. *Collinus*, *Celebris Anglus*, qui scriptis suis, quibus *Religionem* impugnavit, famam nactus est, in notissimo de *Libertate cogitandi* libello multa adfert, quibus *Religionem Ciceronis* suspectam reddat: In genere conqueritur, multa argumenta, pro existentia *Numinis* allata, *Ciceroni* tribui, quæ tamen interlocutoribus sint adscribenda. In quo recte judicat *Collinus*: Sunt enim qui nullo habito persona-

rum, quæ loquentes inducuntur, respectu, quilibet ipsi *Ciceroni* tribuunt. Ita multi argumenta a *Balbo Stoico*, pro existentia *Numinis* allata *Ciceroni* perperam adscribunt. Posthac *Collinus Ciceronem* refert inter *Scepticos*; in quo tamen fallitur: Verum est *Academiæ Novæ* addictum fuisse *Ciceronem* (n) at ita tamen ut *Academiæ veterem* seu *Platonicam Philosophiam Stoicamque* simul amplexus fuerit. Et de posteriore quidem ipsemet *ad Filium de Off. Lib. I Sect. 2.* ita loquitur: *Sed tamen nostra leges, non multum a Peripateticis dissidentia, quoniam utrique & Socratici & Stoici* (ita enim legendum esse, non *Platonici* recte monuit *D. Grævius*) *esse volumus.* Hinc eodem libro *Sect. 2.* ait: *Sequemur igitur hoc quidem tempore, & hac in quæstione potissimum Stoicos, non ut interpretes, sed ut solemus, e fontibus eorum, judicio arbitrioque nostro &c.* Ipsemet declarat, cui potissimum *Sectæ* sit addictus. *Lib. 2. de Officiis Sect. 2.* ita ait: *Occurritur autem nobis, & quidem a Doctis & Eruditis, quærentibus satisne constanter facere videamur, qui, cum percipi nihil posse dicamus, tamen & aliis de rebus differere solemus, & hoc ipso tempore præcepta officii persequamur. Quibus vellem satis*

(n) Doctissimus Vir OLIVETUS in Præfatione in *Quæstiones Tusculanas* p. 19. Un vrai Academicien & honête-homme, tel qu'étoit Cicéron, n'étoit donc pas, comme quelques Auteurs l'ont pensé trop legerement, un homme qui ne crût rien. C'étoit un Philosophe, qui ne déférant à la simple autorité d'aucune Secte en particulier, se reservoit le droit d'examiner le pour & contre de toutes les opinions, & n'usoit de cette liberté, que pour s'attacher à ce qu'il jugeoit le moins douteux & le plus sain.

satis cognita esset nostra sententia. Non enim sumus ii, quorum vagatur animus errore, nec habeat unquam quid sequatur, quæ enim esset ista mens, vel quæ vita potius non modo disputandi, sed vivendi ratione sublata? Nos autem, ut cæteri, alia certa, alia incerta, esse dicunt; sic ab his dissentientes alia probabilia, contra alia non probabilia esse dicimus. Quid est igitur quod me impediat, ea, quæ mihi probabilia videantur, sequi: quæ contra improbare, atque affirmandi arrogantiam vitantem, fugere, temeritatem quæ a Sapientia dissidet, plurimum? Contra autem omnia disputatura nostris, quod hoc ipsum probabile elucere non posset, nisi ex utraque parte causarum esset facta contentio.(o) Idem fatetur Plutarchus in vita ipsius. Quod

Ee 3

fi

(o) Sunt insuper alia loca, ex quibus patet, Cicero-
nem, Academicorum Sectæ fuisse addictum. Ita Tusc.
Quæst. Lib. IV. cap. 7. inquit: Sed defendat quidem
quod quisque sentit; sunt enim judicia libera: nos insti-
tutum tenebimus, nullisque unius disciplinæ legibus ad-
stricti, quibus in philosophia necessario pareamus, quid
sit in quaque re maxime probabile semper requiremus,
quod cum sæpe alias, tum nuper in Tusculano studiose
egimus: De Nat. D. Lib. I. Sect. 10. ita loquitur: Qui
autem requirunt, quid quaque de re ipsi sentiamus, cu-
riosius id faciunt, quam necesse est. Non enim tam
auctores in disputando, quam rationis momenta quæ-
renda sunt. Sect. XII. Non enim sumus ii, quibus
nihil verum esse videatur: Sed ii, qui omnibus veris fal-
sa quædam adjuncta esse dicamus, tanta similitudine
ut in iis nulla insit certa judicandi & assentiendi nota.
Ex quo extitit & illud, multa esse probabilia: quæ

si igitur ea quæ maxime probabilia sunt, secutus est Cicero, inter veri nominis Scepticos referri non poterit. Sunt & fuerunt Doctissimi Viri, qui existimarunt. si excipias Principia *Mathematicorum* & *Metaphysices* fundamenta, reliquas disciplinas mera niti probabilitate; cum autem Cicero de rebus naturalibus & moralibus ut plurimum egerit, mirum non est, eum existimasse ea quæ vero essent proxima, sequenda. Neque video, quam periculosa sit illa, si etiam ad res Theologicas referatur, sententia. Quod si enim quis existimet, argumenta quæ pro existentia Numinis adferri possunt, non solum esse maxime probabilia, sed & omnibus dubiis, quæ contra capitalem hanc veritatem fieri possunt, superiora esse, is certe nil defendit, quod maximo-pere in tali reprehendas; scio alios aliter plane sentire. *Hæc enim fere* (verba sunt Doctissimi Grævii ad citatum locum Ciceronis) *est omnium Scholarum & in iis docentium ratio, cujuscunque sint Sectæ, ut quæcunque tradunt iis sint habeanturque Euclidea. Hæc quidem temeritas sæpe derisa est a Sapientibus, & lepide inprimis exagitata non uno in loco a Luciano. Sunt Viri Docti, qui existimant, Ciceronem sub Cottæ Academici persona latere, atque in III Libro de Nat. D. Ciceronis cogitata proferri, at id non adeo certum videtur. Ad finem enim hujus disputationis hæc leguntur. Quæ cum dixisset, Cotta finem fecit. Lucilius autem (Stoicus) vehementius, inquit,*

quanquam non perciperentur; tamen quia usum haberent quendam insignem & illustrem, his Sapientis vita regeretur. Similiter de Divinat. Lib. I. cap. 7. & multis aliis in locis.

inquit, tu quidem Cotta invecus es in eam Stoicorum rationem, quæ de Providentia Deorum ab illis sanctissime, & providentissime, constituta est. Sed quoniam advesperascit, dabis diem nobis aliquem, ut contra ista dicamus; est enim mihi tecum pro aris & focus certamen, & pro Deorum templis atque delubris, proque Urbis muris, quos vos Pontifices Sanctos esse dicitis, diligentiusque urbem Religione, quam ipsis mœnibus cingitis. Quæ deseri a me dum quidem spirare potero nefas judico. - - - Hæc cum essent dicta, ita discessimus, ut Vellejo Cottæ disputatio verior, mihi Balbi ad veritatis similitudinem videretur esse propensior. Ex quibus patet Ciceroni, argumenta a Stoicis ad existentiam & providentiam Numinis probandam alata, non solum esse visa verisimiliora; sed & eum in sequente congressu pluribus hanc sententiam exornare voluisse, (p) nec fortiora ad hoc

Ee 4 pro-

(p) Mecum sentit CUDWORTHUS, Tom. I. pag. 519. dissentiente Cl. MOSHEMIO ad h.l. existimat enim, CICERONEM loqui ut Academicum decebat. Hoc genus hominum eas probasse sententias, in quibus maximam ducebant esse verisimilitudinem; nullam autem pro explorata certa, veraque habuisse. At forte dissensus est magis in verbis, quam in re ipsa. CICERO tertiæ Academiæ decretis adhæsit, quæ verisimilia admittebat. Quod si igitur (ut totidem verbis fatetur) ei BALBI argumenta verisimiliora visa sunt VELLEII objectionibus, concludendum, Eum existumasse, magis credibile esse Numen esse, quam non esse. Paulo duriores, pæne dixerim iniquiores, in Ciceronem videntur esse, qui eum nihil eorum vere credidisse perhibent, quæ de existentia & providentia Numinis infinitis prope locis Operum suorum aperte declaravit: Quod si enim in iis libris; quæ ad Philosophiam pertinent, clare ostendit, se in eam propendere sententiam, quæ

probandum adfert argumenta *Illustris Huetius*, li-
bello de *Imbecillitate Ingenii humani* Lib. I. C. 14.
quem vide. Sunt tandem alii Viri Docti inter
quos est *Cl. Reimannus*, *Hist. Atheismi* pag. 274.
qui contendunt, *Tolandum infelicem illum Religio-
nis Christianæ & Mosaicæ Oppugnatorem Ciceronem*
inter *Pantheistas*, id est, *Spinozæ* antecessores re-
tulisse.

Numinis existentiam ac providentiam adstruit, exci-
piunt Ciceronem recentioris Academiae rationes & in-
stituta secutum certi nihil decernere: Incertam ergo
prorsus & dubiam h. e. nullam, magni illius Oratoris
fuisse Religionem. At æquus rerum arbiter non facile
omnem abjudicabit Religionem illi, qui asserit Doctri-
nam de Dei existentia ac providentia summam habere,
quam quidem habere possit, probabilitatem ac veri spe-
ciem, quanquam non admittat, in divinis rebus dari
summam demonstrationis certitudinem. Præterea fin-
gunt, non probant, Ciceronem in iis de Natura Deorum
libris sub Pontificis Cottæ persona ipsum Stoicorum de
Providentia divina veriore Sententiam ita convellere,
ut facile appareat, eum omnem Religionem funditus ever-
tere voluisse; quæ Clariss. Viri J. M. GESSNERI in Vita
Ciceronis §. 98. criminatio est, inani hoc prætextu in-
crustata, quod Cottæ in hac Disputatione q. victoria tri-
buatur, weil Cotta das letzte Wort und Recht behält.
Sed quid hoc aliud est, quam meris suspicionibus fictis-
que commentis aliquem gravissimi atrocissimique crimi-
nis reum peragere? Cujus commatis etiam illud est,
quod idem Clariss. Gessnerus Ciceroni fidem haberi
non posse sibi persuadet, cum in extrema de Natura De-
orum disputatione non obscure ostendit, videri sibi ve-
riorem Stoici Balbi sententiam; quasi non serio ageret
hic Cicero: Verba accusationis ita habent: Die Furcht
betrogen zu werden, machte, daß er von der Religion
so wenig, als von andern Dingen etwas positives statu-
iren wollen: Aber die Furcht für einen gottlosen Men-

tulisse. Cum autem etiam in hoste laudanda sit virtus, & immutabiles sint leges veritatis, ipsissima Tolandi verba adponam, ut quid de Cicerone judicaverit quilibet intelligat. Ita autem ille in libello quem Origines judaicas adpellat: *Fateris Auguste dulcissime, me recte omnino affirmare in A-
deisdæmone meo, nobiles fere omnes & doctiores Romanos, Cultum sacrum a Numa Pompilio traditum vel tradi creditum pro politico habuisse Commento & ut cum Cicerone loquar, eos persuasos fuisse totam de*
Ee 5 Diis

schen und Verächter der Götter angesehen zu werden machte, daß er nicht allein in den Orationibus, die er vor dem Volk gehalten, von den Diis immortalibus, dem Jove Optimo Maximo, der Minerva Custode Urbis, von der Heiligkeit der Auguriorum und Auspicio- rum &c. einen Hauffen schwäzset, sondern auch selbst NB. die Bücher de N. D. also beschliesset, daß er sagt: Ihm sey des Stoici Balbi Meinung von den Götteren wahrscheinlich vorgekommen. Hujusmodi autem accusatio si valeat, quis erit innocens? Quicquid etiam profitearis, illi semper clamabunt, te non serio, nec ex animi sententia loqui. Denique si producantur loca ex Orationibus Ciceronis singularem in Deum aut Deos pietatem spirantia, excipiunt, in illis ad vulgi opinionem loqui oratorem, nec quod ipse significat, tam id spectasse, quod veritas, quam quod res & causa, quam agebat, flagitare videbatur. Quanquam autem isthoc non plane abnuere velim, occurrunt tamen loca, in quibus Cicero diserte profitetur, se verum animi sensum de Religione explicare: Cujus generis ille locus de Haruspicum Responsis c. 9. ubi quid de Religionibus Rom. publicis sentiat, exponit, seque adversus Religionis contemptum vindicat ac defendit: „ Neque is sum, in- „ quit, qui, si cui forte videor plus, quam ceteri, qui „ æque atque ego sunt occupati, versari in studio lite- „ rarum, his delecter, aut utar omnino litteris, quæ

*Diis immortalibus opinionem fictam esse ab hominibus Sapien-
tibus Reipublicæ causa: ut quos Ratio non pos-
set, eos ad officium Religio duceret: errabat enim (ut
alibi scribit Cicero) multis in rebus Antiquitas,
quam vel usu jam, vel doctrina, vel vetustate, im-
mutatam videmus: retinetur autem & ad opinionem
Vulgi & ad magnas Utilitates Reipublicæ Mos, Reli-
gio, Disciplina, Jus Augurum, Collegii Autoritas.
En testem omni exceptione majorem! qui & ipse Au-
gur erat. Nec solum in ista fuit sententia, sed totis
annis est viribus, ut alios ad se pertraheret. Nam
ut vere loquamur, Superstitio fusa per Gentes oppressit
omnium fere animos atque hominum imbecillitatem oc-
cupavit,*

„ nostros animos deterrent, atque avocant a Religione.
„ Ego vero primum habeo auctores ac magistros Religi-
„ onum colendarum, Majores nostros: quorum mihi
„ tanta fuisse Sapientia videtur, ut satis superque pru-
„ dentes sint, qui illorum prudentiam non dicam asse-
„ qui, sed quanta fuerit, perspicere possint. - - -
„ Deinde etiam cognovi, multa homines doctissimos sa-
„ pientissimos & dixisse & scripta de Deorum immorta-
„ lium numine reliquisse; quæ quanquam divinitus per-
„ scripta video, tamen ejusmodi sunt, ut ea Majores
„ nostri docuisse illos, non ab illis didicisse videantur.
„ Etenim quis est tam vecors, qui aut, cum suspexerit
„ in cælum, Deos esse non sentiat, & ea, quæ tanta
„ mente fiunt, ut vix quisquam arte ulla ordinem re-
„ rum, ac necessitudinem persequi possit, casu fieri pu-
„ tet: aut, cum Deos esse intellexerit, non intelligat,
„ eorum numine hoc tantum Imperium & natum & auc-
„ tum & retentum? Quam volumus licet P. C. ipsi
„ nos amemus; tamen nec numero Hispanos, nec ro-
„ bore Gallos &c. &c. - - - Sed pietate ac
„ Religione, atque hac una Sapientia, quod Deorum
„ immortalium Numine omnia regi gubernarique per-
„ speximus, omnes gentes nationesque superavimus.,,

cupavit, quod & in iis libris dictum est, qui sunt de Natura Deorum, & hac disputatione id maxime egimus: multum enim & nobismetipsis & nostris profuturi videbamur, si eam funditus sustulisset; nec vero (id enim diligenter intelligi volo) superstitione tollenda Religio tollitur. Hoc & de me, inquit Tolandus, quoque diligentissime intelligi volo. Cum impugnano superstitionem, Religio sit unicuique mihi, ut res ipsa indicat, propositum & animi sensus. Hactenus Tolandus. Nemo ex hisce verbis, uti jacent, concludere poterit, Tolandum credidisse, Ciceronem Pantheistam esse, nisi aliunde huic interpretationi lucem attulerit: certe verba ipsa, licet forte aliud intenderit, Tolandus, nil aliud ostendunt, vel præ se ferunt quam hoc: nimirum Ciceronem, & Doctissimos quosque Romanorum Religionem publice receptam pro commentis habuisse, atque publice explosisse. Quod si is scopus fuit Ciceronis, & Virorum Doctorum tum temporis Romæ viventium, ut superstitionem magis magisque in animis hominum extinguerent, laudandi sunt. Quis enim, qui nasum habet, concoquere poterit sententias, ritusque ineptissimos, & casto Dei cultui rationisue Decretis e diametro oppositos? Quam felices fuissent, & verorum Philosophorum nomine digni, si omni metu superato, junctis viribus detestandam Superstitionem fortissime oppugnavissent, & ad saluberrima rationis præcepta admittenda viam monstrassent. Si Tolandus ingenio suo, quod nactus erat haud vulgare, usus fuisset magis ad veram Religionem stabiliendam, quam ad eam deprimendam, salutis suæ magis sine dubio consulisset. At si Tolandus existimavit, Ciceronem, dum superstitionem perstrinxit, veram Religio-

Religionem subvertere voluisse, aliis sane, quam quibus usus est, argumentis ei id probandum fuis-
 set. Certe loca allata id minime probant: quod
 ex ipsa inspectione patebit. Primus locus ad
 quem provocat *Tolandus* extat Lib. I de N. D.
 Sect. 118. eum cum proxime antecedentibus ad-
 ponemus, ut quo jure allatus sit, pateat. *Cotta*
 contra *Vellejum Epicureum* ita insurgit: *Quid est*
autem quod eos (sc. Deos) veneremur, propter admi-
rationem ejus naturæ, in qua egregium nihil videmus?
Nam superstitione quod gloriari soletis, facile est libera-
re, cum sustuleris omnem vim Deorum. Nisi forte
Diagoram aut Theodorum, qui omnino Deos esse nega-
bant censes supersticiosos esse potuisse. Ego ne Protago-
ram quidem: cui neutrum liquerit, nec esse Deos, nec
non esse. Horum enim sententiæ omnium non modo
superstitionem tollunt, in qua inest timor inanis Deorum:
sed etiam Religionem, quæ Deorum cultu pio conti-
netur. Quid? ii qui dixerunt totam de Diis Immor-
talibus opinionem fictam esse ab hominibus sapientibus,
ut quos ratio non posset, eos ad officium religio duce-
ret, nonne omnem Religionem funditus sustulerunt! Pa-
 tet peccare hic *Tolandus*, si aliud intendit contra
 rectæ interpretationis Regulas. Si enim Religio-
 nis Nomine intelligatur Dei rectus cultus, indu-
 bium est, eos qui opinionem de Deo Reipubl.
 causâ fictam putant, sive id *Cotta*, sive *Cicero*
 dixerit, omnem Religionem subvertere; at pro-
 bandum *Ciceronem* inter eos fuisse, qui hanc, cu-
 jus mentionem facit, opinionem tenuerint, si
 vero Religionis nomine intelligantur ineptæ opi-
 niones de Diis publice receptæ, male concludit,
 vel *Cicero*, vel *Cotta*, iis rejectis necessario etiam
 veri nominis tolli cultum, quis enim est tandem
 nexus

nexus inter propositionem illam ; *Jupiter Creten-
sis non est Deus ; Ergo etiam non est Rector universi-
tatis rerum ?* Quamcunque igitur propositionem
admittas, nihil est quod probare possit, *Cicero-
nem* heic loci omnem Religionem tollere voluisse.
Alter locus extat Lib. II de *Divinat. Sect. 70.*
*Satis multa (inquit) de Ostentis. Auspicia restant &
Sortes, eæ, quæ ducuntur. - - - Difficilis au-
guri locus ad contradicendum : Marso fortasse ; sed
Romano facillimus. Non enim sumus ii nos augures,
qui avium reliquorumque signorum observatione futura
dicamus : & tamen credo Romulum, qui urbem auspi-
cato condidit, habuisse opinionem, esse in providendis re-
bus augurandi scientiam. Errabat enim multis in re-
bus antiquitas : quam vel usu jam, vel doctrina, vel
vetustate immutatam videmus. Retinetur autem &
ad opinionem Vulgi ad magnas utilitates Reipubl. mos,
Religio, disciplina, jus Augurum, Collegii auctoritas.*
At quid tandem ex hisce verbis ad probandam
Ciceronis impietatem concludi potest ? Auguria ex-
plodebat ipse *Cicero*, atque in eo suos errare fa-
tetur, retineri tamen opiniones receptas, ob Vul-
gi opinionem. Si Pontificiæ Religionis addictus Vir
Sapiens, se explodere quidem dicat multos ritus,
quos tamen plebis in gratiam proscribendos non
putat, num tandem omnia Religionis Capita eo-
dem loco habere dicendus est ? apage has conse-
quentias. Tertius denique locus quo *Cicero* eo-
dem *Divinat. Libr. Sect. 148.* ait superstitionem
fusam per Gentes omnium fere animos oppressisse,
itidem non probat *Ciceronem* Religionis omnis ho-
stem fuisse. Quod, ut alia taceam, verba proxime
sequentia satis superque docent : Ita enim loqui-
tur : *Nam Majorum Instituta tueri Sacris cærimoniis-*
que

que retinendis, Sapiens est : & esse præstantem aliquam æternamque Naturam & eam suspiciendam admirandamque hominum generi pulchritudo mundi, ordoque rerum cœlestium, cogit confiteri. Num ita locutus tandem fuisset Cicero, si cum Tolando fecisset? At nondum satis est. Provocat Collinus ad locum Ciceronis, qui extat Lib. I de Inventione, in quo ait, eos, qui dent operam Philosophiæ, non arbitrari Deos esse. At circumstantiæ hujus loci sunt probe considerandæ. Agit Cicero de variis argumentum aliquod probandi methodis. Omnis (inquit) Sect. 44. argumentatio aut probabilis, aut necessaria debet esse. Sect. 46. Quid probabile vocet explicat dicendo: probabile autem est id quod fere fieri solet, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hæc quandam similitudinem, sive id falsum est, sive verum. In eo genere quod fere solet fieri probabile hujusmodi est: Si mater est, diligit filium; si avarus est, negligit jus jurandum. In eo autem quod in opinione positum & hujusmodi sunt probabilia. Impiis apud Inferos pœnas esse constitutas. Eos qui Philosophiæ dent operam non arbitrari Deos esse. Apparet ex hoc Ciceronem non tam hic docere, quid ipsemet credat; sed quid ex opinione hominum communiter pro vero admittatur. Hodienum apud semidoctos vulgaris illa opinio est, accuratiores Philosophos, Mathematicos, Medicos de Religione parum esse persuasos, quod verum est, si Religionis nomine ineptas, absurdas, & rationi ipsi contrarias opiniones, quæ passim hinc inde a Christianis defenduntur, intelligas. Philosophi enim est, nil temere credere. Quid enim tam temerarium, inquit Cicero, tamque indignum Sapiens gravitate, atque constantia, quam aut falsum sentire, aut quod non
 explo-

explorate perceptum sit, & cognitum, sine ulla dubitatione defendere. Quod si igitur vel maxime Cicero inter eos fuisset, qui receptas de Religione opiniones explosisset, culpandus certe ideo non foret, sed quod meliora edoctus majori tamen animo restituendo casto cultui non incubuerit. Neque certe in hoc Inventionis libro, in quo regulas dialecticas, & oratorias more suo tradit principia Theologiæ Ciceronianæ quærenda sunt. Quod si tamen citatus Collino locus aliquid probat, alium huic oppositum ex eodem Inventionis libro proferam. Sect. nimirum 57. exponit quid ratiocinationis nomine intelligat. *Ratiocinatio* (inquit) *est oratio, ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositum & per se cognitum sua se vi & ratione confirmat. Exemplo rem illustrare aggreditur v. gr. melius accurantur, quæ consilio geruntur, quam quæ sine consilio administrantur, additis dein aliis, quæ ad demonstrationis elegantiam pertinere videbantur: ita pergit: Nihil omnium rerum melius quam omnis mundus administratur. Nam & signorum ortus & obitus definitum quendam Ordinem servant, & annuæ commutationes non modo quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt, verum ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ, & diurnæ nocturnæque vicissitudines, nulla in re unquam mutatæ quidquam nocuerunt, quæ signo sunt omnia, non mediocri quodam consilio Naturam Mundi administrari: consilio igitur mundus administratur.* Supra diximus, quosdam existimare; sub *Cottæ* persona latere voluisse *Ciceronem*. At id certum non esse, jam monuimus. Ponamus autem hoc; ne sic quidem probari poterit Religionis, omnis osorem fuisse Nobilissimum

mum Virum. Vis argumentum? audi *Cottam* L. 3. de N. D. Sect. 5. In quo ita. *Sed antequam de re, pauca de me, non enim mediocriter Auctoritate tua Balbe orationeque ea, qua me in perorando cohortabatur, ut meminissem, me & Cottam esse & Pontificem, quod eo credo valebat, ut opiniones, quas a Majoribus accepimus, de Diis immortalibus sacra, caerimoniae, Religionesque defenderem. - - Et, si id est primum (ita ex interpunctione Illustris Boubier ponenda verba) quod inter omnes nisi admodum Impios convenit, mihi quidem ex animo erui non potest, esse Deos, id tamen ipsum, quod mihi persuasum est auctoritate majorum, cur ita sit, nihil me doces. Quid est, inquit Balbus, si tibi persuasum est, cur a me velis discere? Tum Cotta. Quia sic aggredior, inquit, ad hanc disputationem, quasi nil unquam audierim de Diis immortalibus, nihil cogitaverim, rudem me Discipulum & integrum accipe & ea qua requiro doce.* Ex hisce verbis constat *Cottam*, vel *Ciceronem* si mavis, potius exercitii gratia de hac re disputare, quam serena mente propria animi cogitata procedere: hinc de *Divinat. Lib. I. Sect. 8.* ait *Cicero de Cotta.* Ipse *Cotta* sic disputat, ut Stoicorum magis argumenta confutet, quam hominum debeat Religionem. Non probamus methodum illam de rebus gravissimis, utramque in partem disputandi; quanquam enim veritas sua luce radiat, notum tamen simul est, multos non eo esse instructos iudicio, ut verum a falso, facile possint discernere. Alios argumentorum, utraque ex parte allatorum ἰσοδυναμίας, in maximas difficultates, ex quibus difficulter eluctantur, conjici.

Notum

Notum quid multis, qui *P. Baylii Dictionarium* avi-
 de perlegerunt, contigerit. Interim, si quis
 argumentationes *Cottæ* rite perpendat, observa-
 bit, non tam genuinam Dei Existentiam demon-
 strandi rationem, quam vero minus accuratas *Sto-*
icorum ratiunculas rejici. Vide Lib. III. Sect. 10.
 11. 12. 21. 22. 23. 36. 37. 38. Et hæc
 quidem Rationes, illæ sunt, quantum mihi con-
 stat, quibus *Ciceronem* Atheismi suspectum redde-
 re voluere Viri quidam docti. Nulli interim
 dubitamus, quin fraudes manifestæ Sacerdotum,
 superstitio, argumenta levia, & futilia pro exi-
 stentia Numinis allata, ingenium ipsum præterea,
Ciceronem aliquando turbaverint. Interim si uni-
 versam ejus philosophandi rationem, indolemque
 naturæ inspiciamus, quantum cernere datum
 est, inter eos fuit, qui rectius forsan de Religio-
 ne senserunt, quam locuti sunt. In eandem sen-
 tentiam concedit *P. Baylius Lexico*. Tom. IV vo-
 ce *Spinoza* pag. m. 259. dicens: *M. l'Abbé de*
Dangeau parle de certains gens, qui ont la Religion
 dans l'esprit, mais non pas dans le cœur: ils sont
 persuadez de sa verité, sans que leur conscience soit
 touchée de l'amour de Dieu. Je crois qu'on peut di-
 re, qu'il y a aussi des gens, qui ont la Religion dans
 le cœur, & non pas dans l'esprit. Ils la perdent de
 vûe des qu'ils la cherchent par les voies du raisonnement
 humain: elle échape aux subtilitez, & aux sophismes
 de leur dialectique: ils ne savent, où ils en sont, pen-
 dant qu'ils combattent le pour & le contre; mais des
 qu'ils ne disputent plus & qu'ils ne font qu'écouter les
 preuves de sentiment, les instincts de la conscience, le
 poids de l'education ils sont persuadez d'une Religion,
 & ils y conforment leur vie autant, que l'infirmité
 humaine

humaine le permet. Ciceron en étoit là : On n'en peut guere douter, quand on compare ses autres livres avec ceux de N. D. où il fait triompher Cotta de tous les Interlocuteurs, qui soutenoient qu'il y a des Dieux. (q) Forte Baylius imaginem aliquam animi sui ipsemet quasi nescius exhibuit. Quicquid sit, difficile erit dissentientibus probare Ciceronem nulla Religionis tactum fuisse cura: Dolemus equidem Virum tantarum Virtutum in debellandis ineptis opinionibus ulterius non esse progressum. At si tempora, quibus vixit; negotia quibus districtus erat, perpendamus; si potestatis, quam in animos hominum habet Religio cum lacte quasi materno hausta, memores simus; si plerorumque denique Virorum Doctissimorum ignaviam vel teporem hodiernum in tanta luce in mentem nobis revocemus, haud mirabimur, si vitio Seculi, & amore receptæ Religionis se abripi passus est Cicero. Interim apud omnem posteritatem in maxima semper versabitur existimatione, vigeantque ejus Scripta, dum pretium Literis manebit. Claudimus hanc Apologiam verbis Velleji Paterculi quæ extant Lib. II. Cap. 66. pag. 68. Edit. Vossii. Nihil tamen egisti, (inquit) M. Antoni, nihil inquam egisti, mercedem cælestissimi oris & clarissimi capitis abscissi, numerando, auctoramentoque funebri ad Conservatoris quondam Reipublicæ, tantique Consulis irritando necem. Rapuisti tu Marco Ciceroni lucem sollicitam,

(q) Liborius paulo de Religione Ciceronis loquitur continuat. des pensées diverses pag. 499. adde hic quæ de Atheismo Ciceroni impacto breviter sed nervose monet Celeb. & amicissimus Brukerus noster Hist. Crit. Philosophiæ Vol. II. pag. 50.

*tam, & ætatem senilem, & vitam inferiorem te prin-
cipe, quam sub te triumviro mortem: famam vero,
gloriamque factorum atque dictorum adeo non abstulisti,
ut auxeris. Vivit vivetque per omnium Seculorum
memoriam. Dumque hoc vel forte, vel providentia,
vel utcunque constitutum, rerum naturæ corpus, quod
ille pæne solus Romanorum animo vidit, ingenio com-
plexus est, eloquentia illuminavit, manebit incolume:
comitem ævi sui laudem Ciceronis trahet, omnisque
posteritas illius in te scripta mirabitur, tuum in eum
factum execrabitur; citiusque in mundo genus homi-
num, quam - - - cadet.*

T A N T U M.

- sal. Cap. V : 23. de tribus Hominis cœlitus renati partibus : Cum perpetuis Annotationibus & vindiciis. Pag. 553.
- III. J. BALTH. BURCARDI Dissertatio Philosophica de Assensu. Pag. 573.
- V. Mantissa Epistolica ad Controversiam de Argumento CARTESII pro Existentia Dei. Pag. 627.
- VI. Historia Vitæ & Obitus J. R. SALCHLINI, S. Th. in Acad. Bernensi Prof. & Collegii majoris Præpositi, breviter delineata a J. G. A. P: 641.
- VII. Vita SAMUELIS BATTIERII, Med. Doct. & Græc. Ling. Prof. in Acad. Basil. Pag. 645.
- VIII. Vitæ MICHAELIS SZATHMARI, Senioris, S. Theol. & Ling. Hebr. Prof. Illustris Athenæi Patacensis Rectoris Descriptio. Pag. 649.
- IX. Nova Literaria. Pag. 654. fin.
-

Errores Operarum.

- Part: I. Pag. 3. lin. 16. *eorum*. lege: *earum*.
pag. 45. lin. 22. *in tales*, lege: *id est tales*.
- Part. II. Pag. 193. lin. 25. *offerri*, lege: *afferri*.
pag. 221. lin. 3. in Notis pro 1644 lege
1674.
pag. 252. lin. 5. *Pannonni oris*. lege: *Pannon in oris*.
pag. 254. lin. 2. hunc ad modum legi
vult doctiss. Autor: *Pars animæ chartis
nobilis hisce latet*
- Part. III. pag. 377. lin. 1. in Notis, *propendit*.
lege: *propendet*.